

The background of the central section is a stylized German flag, consisting of three horizontal stripes: black at the top, red in the middle, and gold at the bottom. The text is overlaid on these stripes.

להיזת גרמני

1939 – 1919

יוני 2010

כתב: אמיר השכל

ערכה: נאוה רון

תוכן עניינים

3.....	מבוא
4.....	רקע
5.....	המפה הפוליטית בגרמניה בין שתי המלחמות
6.....	מפלגות המרכז
7.....	מפלגות השמאל
8.....	מפלגות הימין
9.....	המציאות הפוליטית בתקופת רפובליקת ויימר
10.....	ביטויים חוץ-פרלמנטאריים של התנגדות לרפובליקה
11.....	המשברים הכלכליים
11.....	המשבר הכלכלי הראשון
12.....	המשבר הכלכלי השני
12.....	השנים הטובות
13.....	המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית מתמודדת בבחירות
16.....	מי היו חברי המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית ובוחריה?
18.....	מצביעי המפלגה
20.....	היטלר משתלט על גרמניה
21.....	הגסטאפו
23.....	קהילת העם הנאציונל-סוציאליסטית
26.....	תעמולה
27.....	חינוך בגרמניה הנאצית
31.....	היטלריוגנד (Hitlerjugend)
35.....	להיות גרמני 1919-1939
45.....	סיכום ומסקנות
47.....	מקורות
48.....	נספחים
48.....	נספח א' - השתנות שער המארק מול הדולר : אפריל 1919 ועד דצמבר 1923
49.....	נספח ב' - נתונים אבטלה בגרמניה בין השנים 1928-1939
50.....	נספח ג' - תוצאות הבחירות לאסיפה הלאומית (1919) ולרייכסטאג (1920 – 1933) באחוזים

להיות גרמני 1919-1939

מבוא

הדחף הראשוני לכתיבת העבודה נוצר כשעיינתי בתוצאות הבחירות בגרמניה מה-5 במרס 1933. היטלר היה כבר קנצלר, בגרמניה הונהג מצב חרום והקומוניסטים, שהיו יריבי המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית, נרדפו ומנהיגיהם נאסרו. באותה מערכת בחירות זכתה המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית ב-43.9% מקולות הבוחרים. ניתן היה לצפות, שבנקודת הזמן הנוכחית היא תזכה לפחות ברוב פרלמנטארי. עיון נוסף בתוצאות הבחירות בתקופת רפובליקת ויימר מצביע על קשר הפוך בין המצב הכלכלי והתמיכה במפלגה הנאציונל-סוציאליסטית: כאשר המצב הכלכלי החמיר עלתה התמיכה במפלגה הנאציונל-סוציאליסטית. ניתן להניח, שהצבעת חלק ממצביעי המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית הייתה הצבעת מחאה ונבעה ממצוקה כלכלית ולא מאמונה בדרך או הזדהות עם רעיונותיה.

השאלה הבאה, שהטרידה אותי, הייתה כיצד נסגר הפער בין 43.9% תומכים במרס 1933 לבין תמיכה גורפת, למעט יוצאים מהכלל, ביציאת גרמניה למלחמה נגד פולין. הגבלתי את עצמי לשנים 1919-1939, כאשר חילקתי את התקופה לשניים: עד לעלייתו של היטלר לשלטון ב-1933 והתקופה השנייה עד לפרוץ המלחמה בספטמבר 1939.

בפתיחה מבוא, הסוקר את רצף האירועים והרקע להקמתה של רפובליקת ויימר. בהמשך, תאור המפה הפוליטית בגרמניה בין שתי המלחמות, המאפיינים המרכזיים של הרפובליקה וסקירת המשברים הכלכליים. פרק נפרד הוקדש להתמודדות של המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית במערכות הבחירות השונות, בחברי המפלגה ובחוריה.

החלק השני עוסק בתקופה מאז עלייתו של היטלר לשלטון ועד לפרוץ המלחמה. הפרק נפתח בצעדי ההשתלטות של היטלר על המדינה. בהמשך, סקירה על הגסטאפו, המשטרה החשאית המהווה כלי מרכזי בכל משטר טוטליטרי, על קהילת העם הנאציונל-סוציאליסטית, על התעמולה ומערכת החינוך הפורמאלית והבלתי פורמאלית ככלי מרכזי לאינדוקטרינציה.

הפרק המרכזי, להיות גרמני 1919-1939, מנסה להסתכל על רצף האירועים מנקודת מבטו של אזרח גרמני ממוצע. בסיום, סיכום ומסקנות.

רקע

באוגוסט 1916, בעקבות כישלוננו של ראש המטה הכללי הגרמני, הגנרל פון פאלקנהין, הוא הוחלף ואת מקומו כרמטכ"ל תפס הגנרל פאול פון הינדנבורג. אריך לודנדורף מונה לראש המטה שלו. עד מהרה הפכו השניים לשליטים האמיתיים של גרמניה, תוך הסכמה שבשתיקה של הקייזר וילהלם השני.

ב-29 בספטמבר 1918 הגיעו הינדנבורג ולודנדורף למסקנה, כי המלחמה עבור גרמניה אבודה. לודנדורף נמלט לשבדיה, בעוד הינדנבורג דרש מהקייזר, כי יתפטר ויאפשר הכרזה על הפסקת אש. לאחר כניעת גרמניה הינדנבורג התפטר מתפקידו.

ב-3 באוקטובר מונה הנסיך מאקס מבאדן, שנודע בהשקפותיו הליברליות, לרייכקאנצלר. אל ממשלתו הצטרפה המפלגה הסוציאל-דמוקרטית בראשותו של פרידריך אברט.

ב-9 בנובמבר 1918 נאלץ הקייזר וילהלם השני להתפטר וברח להולנד. פרידריך אברט החליף את הנסיך מאקס כראש ממשלה והרכיב ממשלה זמנית, שחתמה, יומיים מאוחר יותר, על הסכם שביתת נשק שהביא לסיום המלחמה.

בינואר 1919 התחולל בברלין "מרד הספרטאקיסטים", פלג מרקסיסטי מהפכני, שחתר להכריז על רפובליקה קומוניסטית, שביקש לכונן מחדש את הסדר בגרמניה ולארגן במהירות בחירות לאסיפה המכוננת. מרד הספרטאקיסטים דוכא על ידי שר ההגנה בממשלת אברט.

ב-19 בינואר 1919 נערכו בחירות דמוקרטיות ראשונות בגרמניה. המפלגה הסוציאל דמוקרטית ניצחה בבחירות וזכתה ב-38% מהקולות. בגרמניה הוקמה ממשלת קואליציה, שנקראה "קואליציית ויימר" והיא נהנתה מרוב פרלמנטארי של למעלה מ-75%. פרידריך אברט מונה לנשיא הזמני של הרייך ובראש הממשלה החדשה עמד פילפ שיידמאן.

הצעד הראשון, שביצעה האסיפה, על מנת לייצב ולבסס את השלטון, היה כינון חוקה, היא חוקת ויימר. החוקה קבעה, כי גרמניה היא רפובליקה וכי הסמכות הפוליטית נובעת מהעם. עקרונות החוקה היו ליברליים כמו: שוויון בפני החוק, שמירה על חירות הפרט, חופש דיבור, זכות בחירה לנשים ועוד. חוקת ויימר נחשבה לאחת החוקות הנעלות בדבר זכויות האדם וחירויותיו.

המבנה הפדראלי של גרמניה נשמר-18 "מדינות", שנקראו מעכשיו "ארצות"¹, שהן עצמן רפובליקות. לממשלה המרכזית ניתנו סמכויות נרחבות. נקבע שהגנת הרייך תהייה בידי השלטון המרכזי, אשר יגבה את המיסים הישירים בדגש על מס הכנסה. ניהול מסילות הברזל, שהיה מפוצל, נמסר לשלטון המרכזי ועוד. בסמכות ה"ארצות" נשארו העניינים בשטח המשפט, המשטרה, החינוך והדת. לפי החוקה הווימרית הפרלמנט יבחר בכל ארץ וארץ, לפי שיטת הבחירה של הרייך, אולם גיל הבוחרים יקבע בכל ארץ וארץ לפי רצונה. המשטר הוא פרלמנטארי. ברייכסטאג, שנבחר בבחירות כלליות יחסיות, יושבים נציגי המפלגות. כמוסד העליון של ה"ארצות" נקבעה "מועצת הרייך" ברייכסראט, המורכב מנציגי הארצות. בסמכות הרייכסראט להביע התנגדות לחוקים שנתקבלו ברייכסטאג, אולם לרייכסטאג הייתה שמורה זכות לבטל את ההתנגדות על ידי אישור החוק ברוב של שני שלישים. הנשיא נבחר על ידי העם ל-7 שנים. הוא ממנה את ראש הממשלה ועומד בראש הכוחות המזוינים. הנשיא רשאי לפזר את הרייכסטאג ולקבוע בחירות חדשות. סעיף 48 של החוקה מעניק לנשיא המדינה סמכות דיקטטורית במקרים בלתי רגילים ובסמכותו להוציא צווי חרום, כאשר הממשל הפרלמנטארי אינו מתפקד.

המפה הפוליטית בגרמניה בין שתי המלחמות

המפה הפוליטית בגרמניה בין שתי המלחמות הייתה מורכבת משלושה גושים עיקריים:

גוש המרכז שהיה מבוסס על: המפלגה הדמוקרטית (DDP), המרכז הקאתולי (Z), מפלגת העם הבורית (BVP) ומפלגת העם (DVP).

גוש השמאל היה מורכב מהקומוניסטים (KPD), והסוציאל דמוקרטים (SPD)

גוש הימין היה מורכב ממפלגת העם הלאומית הגרמנית (DNVP) הנציונאל-סוציאליסטים (NSDAP)

¹ ב-1 לאפריל 1929 הצטרפה מדינה Waldeck לפרוסיה ומספר הארצות ירד ל-17. פרוסיה הייתה ה"ארץ" הגדולה ביותר, היא תפסה שני שלישים משטח גרמניה ורכזה בתוכה 38 מיליון נפש מתוך כ-65 מיליון בכל גרמניה.

גוש המרכז היה גוש מתון. מפלגות השמאל תמכו במיסים פרוגרסיביים, תוכניות סוציאליות, איגודי פועלים ושוויון הזדמנויות לנשים. גוש השמאל תמך בהתערבות ממשלתית בכלכלה, שליטה בעסקים ובתעשייה. בקרב אנשי השמאל הייתה מידה מסוימת של אנטי דתיות. הם היו פחות לאומיים, פחות מיליטריסטים ופחות אנטישמים. מפלגות הימין היו לאומניות, תמכו בצבא גדול, התנגדו לתוכניות סוציאליות, לאיגודי הפועלים ולמיסים פרוגרסיביים. הימין תמך בכלכלה, שנשלטת על ידי תעשיינים ובעלי נכסים. אנשי הימין נטו לאנטישמיות ותמכו בשליטה באישה.

מפלגות המרכז

מפלגת המרכז (Zentrum) - מפלגת המרכז נוסדה ב-1870 בברלין. המפלגה שאפה, בעדיפות ראשונה, לאחד את כל הציבור הקתולי בגרמניה ולדאוג לזכויותיו. בין ציבור בוחרים המפלגה היה אגף שמאלי של איגודים מקצועיים ואגף בורגני של בעלי עסקים ותעשיינים קתולים. הדגשים העיקריים של המפלגה היו בתחום החינוך והדת. בתחום המדיני לא היה מצע המפלגה נוקשה ובשל כך היא הייתה פוטנציאל לשיתוף פעולה עם הזרם השולט. המפלגה נחשבה לאדישה בכל מה שקשור לשאלה היהודית והיא לא השתמשה בתעמולה אנטישמית. בכל שנות קיומה של רפובליקת ויימר שמשה מפלגה המרכז מרכיב חיוני להקמת קואליציה והייתה פתוחה להקים בריתות עם מפלגות אחרות. מפלגת המרכז השתתפה בכל ממשלות הרפובליקה.

מפלגת העם הבורית (Bayerische Volkspartei - BVP) - המפלגה הוקמה ב-1920 על ידי פלג, שפרש ב-1919 ממפלגת המרכז, והיה מעוניין ביותר קונסרבטיביות, יותר קתוליות ויותר בווריות.

המפלגה הדמוקרטית הגרמנית (Deutsche Demokratische Partei - PPD) - המפלגה נוסדה ב-1918 על ידי יוצאי המפלגה הפרוגרסיבית. המפלגה הייתה מחויבת לביסוס משטר דמוקרטי בגרמניה. מנהיגי המפלגה התנגדו להסכם ורסאי אולם תמכו בהגנה על מיעוטים. ציבור בוחרים המפלגה היו בעיקר בורגנים, בני המעמד הבינוני, שתמכו ברפובליקת ויימר. מכיוון שעם הזמן מעמד זה הלך והצטמק, הלכה מפלגה זו ונחלשה עד שנעלמה לחלוטין. נציגי המפלגה הדמוקרטית לקחו חלק כמעט בכל הממשלות שהוקמו בגרמניה בין השנים 1918-1933.

מפלגת העם הלאומית-גרמנית (Deutsch-Nationale Volkspartei - DVP) -

המפלגה ייצגה בעלי עסקים בינוניים ואת אנשי הצווארון הלבן. המפלגה הייתה פחות קיצונית מבחינה לאומית ופחות אנטישמית. ליבת המפלגה תמכה ברפובליקת ויימר. מנהיג המפלגה היה גוסטב שטרזמן. לאחר מותו של שטרזמן שינתה המפלגה כיוון, התאחדה עם ה-DNVP ונסחפה לימין הקיצוני.

מפלגות השמאל

המפלגה הסוציאל דמוקרטית הגרמנית (Deutschlands Sozialdemokratische

Partei - SPD) - המפלגה הוקמה ב-1863 והיא המפלגה הוותיקה בגרמניה. שורשי המפלגה בתנועת העבודה הגרמנית. האידיאולוגיה שלה הייתה סוציאליסטית. בשנת 1917 התחולל משבר במפלגה והאגף השמאלי שלה פרש והקים את "המפלגה הסוציאל דמוקרטית הבלתי תלויה", אשר התנגד להמשך המלחמה. המפלגה הסוציאל דמוקרטית שמשה שופר לתנועת הפועלים הגרמנית והייתה ממקימיה של רפובליקת ויימר. נציג המפלגה, פרידריך אברט, היה נשיאה הראשון של הרפובליקה. ב-1922, בעקבות רציחתו של ולטר רתנאו, חזרו חלק מ"הבלתי תלויים" למפלגה הסוציאל דמוקרטית. הסוציאל דמוקרטים היו אנטי-קומוניסטים.

המפלגה הקומוניסטית הגרמנית (Kommunistische Partei - KPD)

Deutschlands) - המפלגה נוסדה בדצמבר 1918. מיד לאחר הקמתה ניסו מנהיגי המפלגה לתפוס את השלטון בכח, אולם נכשלו, ומנהיגי המפלגה, רוזה לוכסנבורג וקארל ליבקנכט, נרצחו. יחסה של המפלגה הקומוניסטית הגרמנית לממשלת רפובליקת ויימר היה עויין. בפועל סייעו הקומוניסטים במעשיהם, ברייכסטאג וברחוב להרוס את היסודות הדמוקרטים והפרלמנטאריים של רפובליקת ויימר. לפעמים שיתפו הקומוניסטים פעולה עם הנציונל-סוציאליסטים בהצבעות נגד הממשלה.

מפלגות הימין

מפלגת העם הלאומית גרמנית (Deutsch-Nationale Volkspartei-DDP) -

המפלגה הייתה קואליציה של: פרוטסטנטים, כוחות שמרניים-מלוכניים ושל קבוצות ימניות רדיקאליות. היא ייצגה בעיקר את האינטרסים של ה"יונקרים" (בעלי האחוזות בפרוסיה המזרחית). הייתה זאת מפלגה מיליטריסטית ואנטישמית. המפלגה, שלא האמינה בדמוקרטיה והתנגדה להסכם ורסאי, הייתה לאופוזיציה התקיפה ביותר לרפובליקת ויימר, ואנשיה לקחו חלק בניסיונות לפגוע בריבונות הממשלה. מפלגת העם הלאומית גרמנית התנגדה לחוקה.

מפלגת הפועלים הגרמנית הנאציונל-סוציאליסטית (Nationalsozialistische

Deutsche Arbeiterpartei-NSDAP) - המפלגה הנאציונל סוציאליסטית נוסדה ב-5-6 בדצמבר 1919 על ידי 25 פועלי רכבת. בשלב זה המפלגה נקראה "מפלגת הפועלים הגרמנית". במפלגה השתלבו צעירים, שפוטרו מהצבא ולא הצליחו להשתלב בחיים האזרחיים. עיקר כוחה של המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית ונקודות האחיזה שלה היו בקרב הבורגנות הזעירה, המעמד הבינוני והאיכרות הזעירה, שתוצאות המלחמה, המשברים הכלכליים והתמורות המבניות של החברה המודרנית פגעו בהם יותר מאשר בשאר המעמדות. בתחילת שנות ה-30 הצטרפו נשים לשורות המפלגה.

ב-24 בפברואר 1920, במהלך נאום, הציג היטלר את מצע המפלגה החדש, שנקרא "25 הנקודות". באותה הזדמנות שונה שם המפלגה ל"מפלגת הפועלים הנאציונל-סוציאליסטית הגרמנית" (NSDAP). בסוף 1921 כבש היטלר את הנהגת המפלגה.

המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית התנגדה לכל ההתחייבויות הבינלאומיות, שגרמניה נטלה על עצמה בעקבות התבוסה במלחמה, ונלחמה בחזית הפנימית נגד קומוניסטים ויהודים. משנתה הכלכלית של המפלגה שאבה את כוחה מהמעמד הבינוני ומאוירת המחאה הרומנטית של בני הנוער. הסיסמה הרשמית של הנאצים הייתה "הנאציונל-סוציאליזם הוא הרצון המאורגן של הנוער".

המציאות הפוליטית בתקופת רפובליקת ויימר

המאפיינים המרכזיים של רפובליקת ויימר הם:

חוסר יציבות פוליטית - במהלך 14 שנות קיום הרפובליקה, קמו ונפלו 20 ממשלות. למעט הממשלה הראשונה, שנשענה על קואליציית רוב, כל הממשלות האחרות היו ממשלות מיעוט, שסבלו מחוסר יציבות. רוב הממשלות החזיקו מעמד חודשים אחדים. הכהונה הממושכת ביותר הייתה בת 21 חודשים.²

מינואר 1919 ועד לעלייתו של היטלר לשלטון בינואר 1933 התקיימו שמונה מערכות בחירות: בינואר 1919, ביוני 1920, במאי 1924, בדצמבר 1924, במאי 1928, בספטמבר 1930, ביולי 1932 ובנובמבר 1932.

אלימות וטרור פוליטי - בין השנים 1918-1922 בוצעו 381 רציחות פוליטיות, 354 מהן על ידי אנשי הימין ו-27 על ידי אנשי שמאל. שתי הרציחות המסעירות ביותר היו של מתיאס ארצברגר, ממנהיגי מפלגת המרכז, שר אוצר לשעבר, ב-26 באוגוסט 1921 ושל ואלטר רתנאו, שר החוץ ב-22 ביוני 1922.³

ניסיונות הפיכה - על פי חוזה ורסאי היה על גרמניה לפטר 15 אלף קצינים בגלל צמצום הכוחות המזוינים. ב-13 במרס 1920 התמרדה הבריגאדה בפיקודו של ארהארדט ונכנסה לברלין במטרה להפיל את המשטר. באותו יום הופיע ד"ר קאפ, ריאקציונר ואחד מהדוברים הראשיים של המפלגה הגרמנית-לאומנית במשרד ראש הממשלה, והודיע, כי מעתה הוא יהיה הקנצלר. המורדים לא זכו לתמיכה ציבורית ולאחר ארבעה ימים הבריגאדה יצאה מברלין והסדר שב על כנו. קאפ הצליח להימלט לשבדיה. כתוצאה מהמרד התפתחה התקוממות קומוניסטית בחבל הרוהר, שדוכאה על ידי הממשלה, אשר שלחה כוחות סדירים נגד הקומוניסטים.

בסוף חודש אוקטובר 1923 נעשו בערים רבות בחבל הריין ניסיונות הפיכה על ידי הספרטיסטים. ניסיונות אלו בוצעו בדיסלדורף, באאכן, בקאבלנץ, בויסבאדן ובמאיןץ. שלטונות הכיבוש הצרפתיים תמכו בניסיונות אלה, אם כי רוב האוכלוסייה התנגד.

² קרל דיטריך בראכר, הדיקטטורה הגרמנית, עמ' 110

³ יחיעם ויץ, בימי שואה ופקודה עליית הנאצים, עמ' 43

בימים 8-10 בנובמבר 1923 נעשה ניסיון הפיכה על ידי היטלר במינכן, במטרה להקים ממשלה בווארית חדשה. הממשלה החדשה הייתה צריכה להפיל את הממשלה הרפובליקאית בברלין. ניסיון ההפיכה סוכל. היטלר נעצר ונשפט והמפלגה הנאציונל-סוציאליסטית הוצאה מחוץ לחוק.

ביטויים חוץ-פרלמנטאריים של התנגדות לרפובליקה

"הגייסות החופשיים" (Freikorps) - יחידות מתנדבים, שהופעלו על ידי השלטונות לצרכים משטרתיים וצבאים שונים. היחידות הוקמו עקב ההגבלה על היקף הצבא וחוסר יכולתם של חיילים משוחררים רבים להשתלב בחיים האזרחיים. מבחינה פוליטית נטו אנשי ה"פרייקורפס" לימין. השלטון הרפובליקאי לא הכיר בהם רשמית ואף חשש מהם. ב"פרייקורפס" תמכו חוגים בעלי יכולת כמו בעלי אחוזות במזרח המדינה ואילי-התעשייה במערב. רבים מהמשרתים ב"פרייקורפס" היו פעילים מאוחר יותר במפלגה הנאציונל-סוציאליסטית.

"ה"שטאלהלם" - "קסדות הפלדה" (Stahlhelm) נוסד בדצמבר 1918. שיא פעילותו היה בשנים 1927-1928. מטרות הארגון היו שחרור גרמניה מכבלי חוזה ורסאי והמרת המשטר הרפובליקאי במשטר סמכותי. הארגון ערך הפגנות ומצעדים והכשיר את חבריו לפעילות צבאית בלתי-חוקית.

"פלוגות הסער" (Sturmabteilungen-SA) הוקמו בקיץ 1920 מתוך מטרה להגן על פעילות המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית ולהתנכל לפעילות גופים פוליטיים יריבים. המפלגה שילמה להם עבור שירותם. עד סתיו 1923 גדל הס"א לגוף בן 15 אלף חברים. ערב עלייתו של היטלר לשלטון מנה הס"א כבר 400 אלף איש.

"הצבא השחור" - צמרת הרייכסוואהר הגיעה למסקנה, כי יש צורך דחוף להגדיל את מספר החיילים מעל ל-100 אלף, באופן בלתי לגלי, מתוך חשש לפלישה פולנית. מפקדת הרייכסוואהר החליטה לגייס מתנדבים והצבא החשאי הוכתר בשם "רייכסוואהר שחור". הצבא השחור נעשה קן לאלמנטים שליליים, שראו בו כלי אנטי-מהפכני במטרה להפיל את משטר הרפובליקני. בסוף ספטמבר 1923, כאשר החליט ראש הממשלה שטרוזמן להפסיק את ההתנגדות הפסיבית לצבא הכיבוש הצרפתי בחבל הרוהר, הייתה תסיסה רבה בין החטיבות המזוינות של הצבא השחור וכוונה לערוך "פוטש" נגד הממשלה בברלין. המזימה נכשלה ומפקד אחת החטיבות נתפס ונדון לעשר שנות מאסר.

"יחידות מגן" (Schutzstaffeln-SS) הוקם בתחילת 1925 בשם "משמר המטה" וכלל כמה עשרות חברי מפלגת הנאציונל-סוציאליסטית. תפקידו העיקרי של הגוף החדש היה להגן על היטלר. בקיץ 1925 שונה שמו ל"יחידות מגן". בשנותיו הראשונות היה הארגון כפוף לס"א. בראשית 1929 מנה הארגון 280 חברים והימלר מונה למפקד הס"ס. ערב עלייתו של היטלר לשלטון מנה הארגון כבר 52 אלף איש.

המשברים הכלכליים

שני משברים כלכליים פקדו את רפובליקת ויימר, הראשון היה בשנים 1919-1923 והשני בשנים 1929-1933.

המשבר הכלכלי הראשון

המשבר הראשון יוחס לפיצויים, שנדרשה גרמניה לשלם על פי חוזה ורסאי, אך בפועל נגרם המשבר ממספר סיבות, שכולן קשורות לתוצאות המלחמה:

במהלך המלחמה גדל החוב הפנימי של ממשלת גרמניה עקב הוצאות המלחמה מ-5 מיליארד מארק, ערב המלחמה, ל-161 מיליארד בשנת 1918. במהלך המלחמה הוקפא שער המארק ביחס לדולר באופן מלאכותי. כששוחרר השער בתום המלחמה ירד ערכו של המארק בתלילות ובמהירות. המאמץ של המשק הגרמני במהלך המלחמה התיש ושחק את היקף היצור שלו. בנוסף לכך נשחקו אמצעי הייצור ואמצעי התחבורה. בתום המלחמה נוצרו בעיות בשל הצורך להסב את המשק ממצב מלחמה למצב של שלום. נדרש היה: לחלק מחדש את המשאבים, לתכנן מחדש את הייצור, להכשיר חיילים משוחררים ולתמוך בפצועים, נכים ומובטלים. אוסף הגורמים, שצוין לעיל, גרם למשבר כלכלי ולאנפלציה חמורה, שפגעה קשות במעמד הבינוני. במחצית הראשונה לקיום הרפובליקה מספר המובטלים הגיע למיליון, רבע מהם הסתובבו בחוצות ברלין.

בגבור האינפלציה החליטה ממשלת גרמניה בשלהי 1922 להפסיק את תשלום הפיצויים. בתגובה לכך החליט ראש ממשלת צרפת לפלוש לחבל הרוהר, המרכז התעשייתי הגרמני החשוב במערב המדינה. הגרמנים תושבי האזור, הגיבו במרי נגד הפולשים ולא שיתפו עמם פעולה. המרי דרש מימון וממשלת גרמניה נשאה בו, מה שגרם להאצת האינפלציה לממדים אסטרונומיים. המטבע הגרמני איבד את ערכו ומשכורות שולמו מידי יום. במחצית השנייה של 1923 סירבו בעלי חנויות למכור סחורות תמורת כסף, אלא בתמורה לסחורות חליפיות.

חסכוניות הציבור איבדו מערכם, מפעלים התמוטטו ומספר המובטלים הגיע בדצמבר 1923 ל-3,450,000, התחושה הייתה, שגרמניה מתפרקת.⁴ על השתנות שער המארק מול הדולר בין אפריל 1919 ועד דצמבר 1923 ראה נספח א'.

בקישור המצורף – סרטון בנושא היפר-אינפלציה:

<http://www.youtube.com/watch?v=Wl1i5yhwOz8&feature=related>

המשבר הכלכלי השני

ב-25 באוקטובר 1929 התמוטטה הבורסה של ניו-יורק והחל משבר כלכלי גדול בארה"ב, אשר נמשך שנים אחדות. הואיל והיה קשר חזק בין כלכלת ארה"ב וכלכלת גרמניה, הייתה גרמניה הראשונה מבין מדינות אירופה, שנפגעה מהמשבר הכלכלי האמריקאי.⁵ הזיכרונות הקשים של המשבר הכלכלי של 1923 גרמו לציבור להוציא את חסכוניותו מהבנקים. מכיוון שהבנקים לא שמרו על רזרבות כסף גדולות, רבים מהם התמוטטו ובעקבותיהם מפעלים ועסקים. מספר המובטלים האמיר במהירות. העוני חדר לשכבות של המעמד הבינוני, במיוחד סבלו: איכרים, בעלי חנויות, פקידים, עורכי דין, רופאים ועוד. על מספר המובטלים ושיעורם בגרמניה בין השנים 1928 ל-1939 - ראה נספח ב'.

השנים הטובות

בין שני המשברים הכלכליים, השנים 1924-1929 היו שנים טובות לרפובליקת ויימר מבחינה כלכלית וחברתית. הון אנגלו-אמריקאי זרם לגרמניה. בין השנים 1924-1931 הועברו לגרמניה כ-30 מיליארד מארקים בהלוואות ובהשקעות מן החוץ. באותן שנים העבירה גרמניה בין 11-12 מיליארד מארקים כפיצויי מלחמה. גרמניה הפכה להיות המעצמה התעשייתית הגדולה באירופה והשנייה בעולם.

על התאוששות כלכלת גרמניה בשנים 1923 – 1924 בסרטון המצורף:

<http://www.youtube.com/watch?v=h-7YCCzUXmw&feature=related>

⁴ שם, עמ' 50

⁵ החל מקיץ 1924 נתנה ארה"ב לגרמניה הלוואות כדי שהיא תוכל לעמוד בתשלום הפיצויים. ההלוואות ניתנו במסגרת תוכנית שערך הכלכלן האמריקאי דאוס.

היקף היצור של גרמניה עלה בשנת 1927 על זה של 1913, שהייתה שנת שיא. אולם היו גם בעיות: אבטלה, ב-1927 החל שפל במגזר החקלאי, המאזן המסחרי ותקציב הרפובליקה לא היו מאוזנים והמשק הגרמני היה תלוי במשקים לאומיים אחרים ובעיקר לזה של ארה"ב עקב מלוות-החוץ הגדולים.

גם במישור הבינלאומי השתפר מצבה של גרמניה, ב-16 באוקטובר 1925 חתמה גרמניה על חוזה לוקרנו, שקבע שיישמר הסטאטוס-קוו כפי שנקבע בהסכם ורסאי. על פי החוזה, גרמניה התחייבה, ללא תנאים, על גבולה המשותף עם צרפת ובלגיה והתחייבה על הסכמי בוררות לגבי הגבולות שלה במערב ובמזרח. חוזה לוקרנו הכניס הפוגה של כמה שנים ביחסים בין גרמניה ובין בעלי הברית והביא להצטרפותה של גרמניה ב-8 בספטמבר 1926 לחבר הלאומים, בו היא זכתה למקום קבוע במועצה.

המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית מתמודדת בבחירות

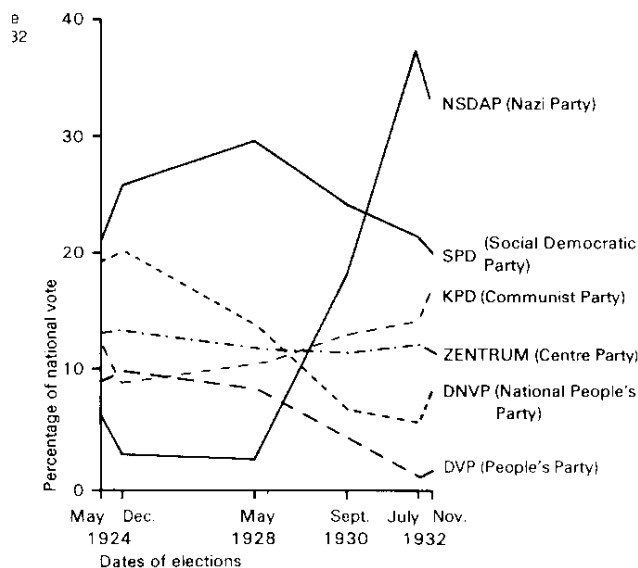
כאמור, בנובמבר 1923 בוצע ניסיון ה"פוטש" של היטלר והסתיים בכישלון. היטלר נאסר, נשפט ונידון לחמש שנות מאסר. ביום מאסרו של היטלר נאסרה פעילותה של המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית וארגוני הבת שלה. היטלר היה מעוניין, שפעילות המפלגה תימשך כדי שנאמניו לא יתפזרו לכל עבר, אי לכך הוא מינה את אלפרד רוזנברג לממלא מקומו בהנהגת המפלגה. ב-1 בינואר 1924 יסד רוזנברג את "האיחוד הלאומי של גרמניה רבתי" (GVG), שנועד למלא את מקומה של המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית. במאי 1924 התקיימה מערכת בחירות, היטלר התנגד שהמפלגה תשתתף במסווה של שם אחר בבחירות הארציות והמקומיות, מכיוון שחש שמערכת בחירות בלעדיו תערער את מעמדו כמנהיג המפלגה. אף על פי כן התמודדו הנאצים בבחירות במסגרת אשר נקראה "מפלגת החירות הנאציונל-סוציאליסטית" (NSFP), שבראשה עמדו הגנרל לודנדורף, אלברכט פון גריפה וגרגור שטראסר.

תוצאות הבחירות במאי 1924, אותן יש לראות על רקע ההדים המאוחרים של המשבר הכלכלי הראשון וההחלטה להפסיק את ההתנגדות הפסיבית לכובש הצרפתי בחבל הרוהר, הצביעו על המשך נסיגתן של המפלגות הדמוקרטיות ועליית כוחן של המפלגות הקיצוניות מימין ומשמאל. "מפלגת החירות הנאציונל-סוציאליסטית" זכתה ב-6.5% מכלל הקולות.

שנת 1924 מציינת את תחילתה של צמיחה כלכלית ויציבות פוליטית. הבחירות הבאות לרייכסטאג נערכו בדצמבר 1924 בשל אי היכולת להרכיב קואליציית רוב. תוצאות בחירות אלו מצביעות על בלימת המגמה האנטי-רפובליקנית. הקומוניסטים הפסידו כשליש מהמושבים שלהם והקבוצות הנאציונל-סוציאליסטיות יותר ממחצית. **מעטה ועד 1930 היו הנאצים פלג פרלמנטארי חסר חשיבות.**

ב-20 בדצמבר 1924 היטלר שוחרר מהכלא. ב-27 בפברואר 1925 בוטל האיסור על פעילות המפלגה והיא נוסדה מחדש. כפי שהוזכר קודם, השנים 1924-1929 היו השנים היותר טובות של רפובליקת ויימר מבחינה כלכלית ובינלאומית. במאי 1928 נערכו בחירות כלליות לרייכסטאג. הייתה זו הפעם הראשונה, שהמפלגה הנציונל-סוציאליסטית, בראשותו של היטלר, התמודדה בבחירות. חרף כל המאמצים של היטלר בארגון מחדש של המפלגה, בתעמולה והסברה השיגה המפלגה רק 2.6% מכלל הקולות.

ההתעוררות של המפלגה הנציונל-סוציאליסטית החלה ב-1929 על רקע שני אירועים: הראשון "תוכנית יאנג", שנועדה להסדיר את נושא פיצויי המלחמה. התוכנית הייתה לצנינים בעיני הלאומנים והם עשו הכול כדי לטרפד אותה. האירוע השני הוא המשבר הכלכלי, שהתחולל בסוף 1929. הייאוש מהמצב הכלכלי, האבטלה וחוסר היציבות הפוליטית היו הרקע להצלחתה של המפלגה בבחירות של ספטמבר 1930 וגרפת 18.3% מקולות הבוחרים.

אחוזי הצבעה למפלגות העיקריות בין השנים 1932-1924⁶

מהמוצג בגרף ניתן לראות שבשנים הטובות של רפובליקת ויימר, 1924-1929, הייתה פריחה לסוציאל דמוקרטים. מפלגות המרכז ומפלגת העם הגרמנית שמרו, פחות או יותר, על כוחן. לאורך השנים ניתן לראות עליה מתונה בכוחם של הקומוניסטים. כוחה של המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית איננו משמעותי עד הבחירות של ספטמבר 1930, החל מפרוץ המשבר הכלכלי באוקטובר 1929 המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית צוברת כוח על חשבון הסוציאל-דמוקרטים, מפלגת המרכז ומפלגת העם הגרמנית.

⁶ Michael Freeman, Atlas of Nazi Germany, p. 35

מכאן ועד מינויו של היטלר לקנצלר גרמניה בינואר 1933 התקיימו עוד שתי מערכות בחירות. ביולי 1932, כאשר מספר המובטלים התקרב לשישה מיליון, וכמעט כל משפחה שנייה בגרמניה נפגעה מהאבטלה, זכו שתי המפלגות הקיצוניות משני צידי המפה הפוליטית, הקומוניסטים משמאל הנאציונל-סוציאליסטים מימין, יחד ב-53% מקולות המצביעים. המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית הגיעה לשיא של 37.8% מקולות הבוחרים והפכה להיות המפלגה הגדולה ברייכסטאג.

בנובמבר 1932, בעקבות כישלוננו של פון פאפן להקים ממשלה, נערכו בחירות נוספות לרייכסטאג. הפעם איבדה המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית מכוחה וזכתה רק ב-33.1% מקולות הבוחרים. היה נראה, כי המפלגה מיצתה את האפשרויות שעמדו בפניה בבחירות חופשיות, וכי היא תתקשה בעתיד להשיג רוב פרלמנטארי, מה גם שסימנים רבים העידו, כי המצב הכלכלי כבר עבר את נקודת השפל ומעתה והלאה ניתן לצפות לשיפור. תחילת שגשוג חדש היווה סכנה, שהמוני הבוחרים החדשים יפנו עתה עורף וישובו להצביע בעד המפלגות הוותיקות, ואמנם תוצאות הבחירות המוניציפאליות, שנערכו בחודשים נובמבר ודצמבר העידו על מגמה זו.

מערכת הבחירות האחרונה בגרמניה עד לכניעתה במאי 1945 התקיימה במרס 1933, לאחר המינוי של היטלר כקנצלר גרמניה. כבר ב-1 בפברואר, יומיים לאחר שמונה למשרת קנצלר גרמניה, שכנע היטלר את הינדנבורג על פיזורו מחדש של הרייכסטאג. המטרה הייתה לנטרל את הפרלמנט מפעולה עד לבחירות ולנהל את השלטון באמצעות צווי חרום. תחת כותרת זו הוטלו הגבלות חמורות על חופש העיתונות.

ב-27 בפברואר העלה הקומוניסט ההולנדי, מרינוס דר לובה, את בנין הרייכסטאג באש. בתגובה פרסמה הממשלה צו-חירום נגד "מעשי אלימות קומוניסטיים המסכנים את המדינה". הסעיף הראשון בצו הטיל הגבלות על החופש האישי, על זכות הבעת דעה חופשית, כולל חופש העיתונות, על זכות האסיפה והתאגדות, הפרת פרטיות של קשרי דואר, טלגרף וטלפון, צווי חיפוש והחרמה. הסעיף השני הסמיך את ממשלת הרייך להעביר לידיה, בשעת הצורך, את סמכויות השלטון בכל אחת מה"ארצות" הגרמניות. הסעיף החמישי קבע עונש מוות, למי שימצאו אשמים בפשעים כמו בגידה במולדת, הצתה וחבלה. כבר בליל השריפה החל מצוד של צירי המפלגה הקומוניסטית בניצוחו של גרינג. הפשיטות התנהלו באכזריות רבה. הקומוניסטים היו המטרות הראשיות, אולם מקומם של הסוציאל-דמוקרטים

ואנשי האיגודים המקצועיים ואינטלקטואלים שמאלניים לא נפקד, והם נגררו לבתי כלא מאולתרים.

לאור אווירת הדיכוי הקשה נגד השמאל ערב הבחירות ניתן היה לצפות, כי המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית תשיג רוב, אולם לא כך היה והמפלגה זכתה ב-43.9% מקולות הבוחרים. על תוצאות מערכות הבחירות בתקופת רפובליקת ויימר ראה נספח ג'.

מי היו חברי המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית ובוחריה?

כאמור, בין גרעין מייסדי המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית בדצמבר 1919 היו צעירים, שפוטרו מהצבא עקב מגבלות חוזה ורסאי על גודלו של צבא גרמניה. נקודות האחיזה של המפלגה בשנים הראשונות להיווסדה היו בקרב שכבות האוכלוסייה, שנפגעו יותר מתוצאות המלחמה והמשבר הכלכלי, שנוצר לאחריה. בתחילת 1922 מנתה התנועה כ-6,000 חברים בלבד, מספר קטן בהתחשב בהיקף פעילותה. פריצת הדרך הראשונה של המפלגה הייתה ב-1923 בעקבות כיבוש חבל הרוהר על ידי צרפת והמשבר הכלכלי, שהביא להיפר-אינפלציה. עד נובמבר 1923 גדל מספר חברי התנועה פי-עשרה כמעט ל-55 אלף חברים.⁷ האופי כמו צבאי של המפלגה משך אליה הרבה צעירים בגיל הגיוס, שלא מצאו להם מקום בצבא גרמניה המצומצם עקב הסכם ורסאי. הנקודות המרכזיות בתעמולת המפלגה היו: המאבק נגד חוזי השלום, המרקסיזם, הבדלנות, הקפיטליזם הבינלאומי ו"דמוקרטיה נובמבר". כל אלו הוצגו כתוצאה מהתבוסה במלחמה וכנובעים מן ה"קשר היהודי".

בעקבות ניסיון ה: פוטש" של היטלר בנובמבר 1923 והאיסור על פעילות המפלגה ירד מספר חברי המפלגה. בשלהי 1925, לאחר שחרורו של היטלר מהכלא וחידוש פעילות המפלגה, היא מנתה 27,000 חברים. במרס 1927 חזר מספר חברי המפלגה למספר החברים, שהיא מנתה ערב הפוטש. כעבור שנתיים ב-1929 עמד מניין חברי המפלגה על 121 אלף חברים.⁸

עד 1929 היה שיעור השכירים בדרגות הנמוכות, הפקידים, בעלי המלאכה ובעלי עסקים קטנים במפלגה, פי שניים משיעורם בכלל האוכלוסייה. 17.3% מחברי המפלגה לפני בחירות ספטמבר 1930 היו בני המעמד הביניים הישן (בעלי מלאכה,

⁷ קרל דיטריך בראכר, הדיקטטורה הגרמנית, עמ' 146-147

⁸ אמירה גלבלום, דיקטטורות, עמ' 47

בעלי חנויות קטנות וסוחרים זעירים), שמנה 9.2% בלבד מכלל האוכלוסייה. כרבע מחברי המפלגה היו בני המעמד הביניים החדש (שכירים, עובדי צווארון לבן ושירות המדינה).

לקראת סוף שנות העשרים קנתה לה המפלגה אחיזה חזקה גם בקרב אוכלוסיית האיכרים, במיוחד באזורים הפרוטסטנטיים שבצפון גרמניה ובמזרח. ייצוג האיכרים היה פי שניים מייצוגם בכלל האוכלוסייה - 14.1% מול 6.7%⁹ אחרי בחירות ספטמבר 1930 הצטרפו למפלגה מבני המעמד הבינוני הגבוה והמשכיל ובעיקר סטודנטים. לבני המעמד הבינוני הגבוה היה ייצוג גבוה יחסית בהנהגה. עם עליית הנאצים לשלטון בינואר 1933 מנתה המפלגה 850 אלף חברים והייתה למפלגה הגדולה ביותר בגרמניה.

על אף שהיטלר טען, כי המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית שונה ממפלגות השמאל, בהיותה מפלגת פועלים לאומית גרמנית, ייצוג הפועלים במפלגה היה נמוך משיעורם בכלל האוכלוסייה. רוב הפועלים, שהצטרפו למפלגה בשנות השלושים המוקדמות, שנות המשבר הכללי, היו מובטלים או פועלים לא מיומנים.

התנועה הנאציונל-סוציאליסטית הייתה תנועה של גברים. באספה הכללית מינואר 1921 הוחלט, כי נשים לא תוכלנה להתקבל להנהגת המפלגה ולוועד הפועל שלה. בעקבות מאבקן של הנשים השתלבו מעט נשים בדרגי ההנהגה המשנית של המפלגה. שיעור הנשים, שהצטרף למפלגה בשנים 1925-1932, עמד על 7.8% בלבד מהמצטרפים, רובן היו נשים לא נשואות.¹⁰

הרכב הצירים של המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית ברייכסטאג ב-1930 היה: 16 אנשי מסחר, מלאכה ותעשייה, 25 עובדים שכירים, 13 מורים, 12 פקידים, 15 עסקני מפלגה, 8 קצינים בדימוס, 12 איכרים, כומר אחד ורוקח אחד. כעבור שנתיים, כאשר מנתה הסיעה כבר 230 צירים, היו בהם: 55 שכירים ופועלים, 50 איכרים, 43 סוחרים, בעלי מלאכה ותעשיינים, 29 עסקני מפלגה, 20 פקידים, 12 מורים ותשעה קצינים בדימוס (גידול ניכר באיכרים, הייצוג הגדול של שכירים והקטן ביותר של פועלים)¹¹

⁹ שם, עמ' 58

¹⁰ שם, עמ' 61

¹¹ קרל דיטריך בראקר, הדיקטטורה הגרמנית, עמ' 269

לסיכום - רוב חברי המפלגה לא התעניינו בעבר בפוליטיקה והיו "פוליטיקאים חדשים", רובם היו צעירים. בשנת 1930 היו 36.8% מחברי המפלגה וכרבע מהנהגתה מתחת לגיל 30.

מצביעי המפלגה

לאורך כל הדרך היה למפלגה הנאציונל-סוציאליסטית גרעין קשה של מצביעים מקרב בני המעמד הבינוני המסורתי. **דפוסי ההצבעה מקרב קבוצות אחרות (מעמד בינוני גבוה, שירות המדינה, עובדי צווארון לבן ופועלים) היו קשורים ישירות למשבר הפוליטי והכלכלי. המשותף לאותם מצביעים היה כעס, תסכול ופחד מחוסר היציבות הפוליטית והמשבר הכלכלי, ולא דווקא תמיכה אידיאולוגית. הצבעתם של אותם מצביעים הייתה הצבעת מחאה. המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית סיפקה לאותם מצביעים רעיונות עמומים, מיתוסים וסמלים, שהשפעתם הייתה לא רציונאלית. קבוצות מאורגנות לגיוס חברים חדשים למפלגה חילקו למובטלים, שבאו ללשכות העבודה כדי להחתיים את כרטיסיהם, את עלון התעמולה הנאצי. המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית הבטיחה לפועלים פתרונות לאבטלה, רמת שכר נאותה ושינוי בדימוי העצמי שלהם. במרכז תוכניות התעסוקה של המפלגה היו עבודות ציבוריות במימון ממשלתי. תוכניות אלו כללו בניית דירות, אוטוסטרادات, הקמת יישובים חקלאיים, עבודות לשימור הקרקע ולטיובה ועוד.**

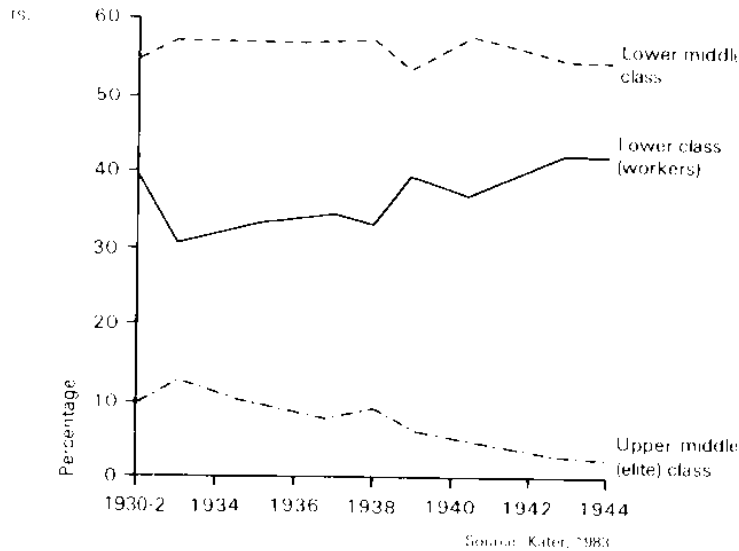
כשבודקים את מצביעים המפלגה על פי השתייכותם הדתית נמצא, כי הנטייה של פרוטסטנטים להצביע עבור המפלגה הייתה גדולה מזו של הקתולים, היות שלאחרונים הייתה מפלגה, שייצגה אותם ואת האינטרסים שלהם. הייתה זו מפלגת המרכז.

באשר להצבעת על פי מגדר, ניתן לומר, שעד הבחירות של ספטמבר 1930 הצביעו יותר גברים מאשר נשים למפלגה הנאציונל-סוציאליסטית. החל מ-1930 מסתמן שוויון. ניתן להסביר זאת בעובדה, שהמשבר הכלכלי השפיע על הנשים באותה מידה שהשפיע על גברים.

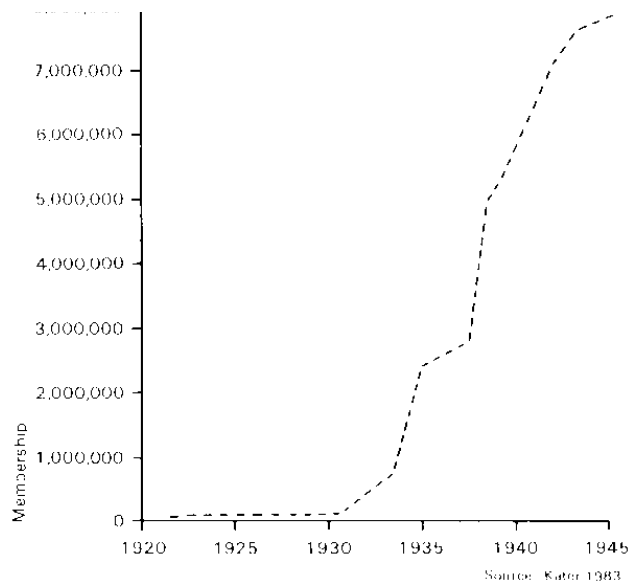
בבחירות של ה-5 במרס 1933, לאחר עלייתו של היטלר לשלטון, לא זכתה המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית ברוב מוחלט ונאלצה להסתפק ב-43.9%. מפלגות השמאל הצליחו לצבור יותר מ-30% למרות הרדיפות, הדיכוי ומאסרם של מועמדים רבים

מקרב מחנה זה.¹² תוספת הקולות של הנאציונל-סוציאליסטים באה מקרב אנשים, שנהגו להימנע בבחירות הקודמות או השתתפו בבחירות אלה לראשונה, ועקב שיעור הצבעה גבוה, שנבע ממאמצי תעמולה גדולים.

במחוזות בחירה רבים, שרבו בהם מצביעים קתוליים או ציבור פועלים גדול, הובסו הנאציונל-סוציאליסטים באורח חד משמעי. רוב מצביעי הנאציונל-סוציאליסטים באו ממחוזות אגראריים, בעלי אוכלוסיה פרוטסטנטית, מעיירות והמעמד הבינוני הנמוך.

מצטרפים חדשים, למפלגה הנאציונל-סוציאליסטית בין השנים 1930-1944 על פי מעמדות¹³

הגידול במספר חברי המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית בין השנים 1920-1945, ניתן לראות גידול משמעותי משנת 1930¹⁴

¹² שם, עמ' 297

¹³ Michael Freeman, Atlas of Nazi Germany p. 66

¹⁴ Michael Freeman, Atlas of Nazi Germany, p. 66

היטלר משתלט על גרמניה

על אף שהמפלגה הנאציונל-סוציאליסטית הייתה ב-1933 המפלגה הגדולה בגרמניה, היטלר עלה לשלטון, לא כמנהיג של קואליציית רוב הנשענת על הפרלמנט, אלא באמצעות סעיף 48, שאיפשר לנשיא למנות קנצלר בהעדר רוב.

מרגע שהיטלר מונה לקנצלר גרמניה הוא ביצע מספר מהלכים מהירים ומוחצים כדי להשתלט על גרמניה מבלי שאיש יוכל לעשות דבר ולהתנגד והם:

1. ב-1 בפברואר 1933 פוזר הפרלמנט.
2. ב-4 בפברואר הוטלו הגבלות חמורות על חופש העיתונות וחופש ההבעה.
3. ב-28 בפברואר 1933, בעקבות שריפת הרייכסטג, הונהג מצב חרום באמצעות הצו "להגנת האומה והמדינה". צו זה היה הבסיס החוקי להקמת מחנות ריכוז בגרמניה. סעיפו השני של הצו עסק במעמדן של מדינות גרמניה ואמר: "אם אחת המדינות אינה נוקטת את האמצעים הדרושים להחזרת שלום הציבור והסדר, תהיה ממשלת הרייך רשאית ליטול לעצמה באופן זמני את סמכויות הרשות העליונה של המדינה". זה היה הבסיס החוקי למינוי "קומיסרים מיניסטריאליים" למדינות גרמניה מטעם הרייך.
4. ב-5 במרס הוצעה המפלגה הקומוניסטית מחוץ לחוק.
5. ב-22 במרס הוקם מחנה הריכוז הראשון דכאו.
6. ב-23 במרס, חוק ההסמכה, על פיו הפקיד הרייכסטאג את כל סמכויות החקיקה בידי הממשלה.
7. ב-7 באפריל נחקק חוק הפקידים, שאפשר לפטר פקידים יהודים וכל פקיד לא רצוי מבחינה פוליטית. החוק הקל על חדירת הנאציונל-סוציאליסטים לכל שטחי החיים החברתיים והתרבותיים.
8. ב-2 במאי הסתערו אנשי ס"א וס"ס על משרדי האיגודים המקצועיים. במקום האיגודים המקצועיים הוקמה "חזית העבודה הגרמנית", שהייתה ארגון מחייב, כפוף למפלגה, אשר שלל מן המונח "עובד" את משמעותו ורוקן אותו מתוכן.
9. ב-22 ביוני הוטל איסור על קיום המפלגה הסוציאל דמוקרטית ובעקבותיה בא הקץ על שאר המפלגות.

10. ב-14 ביולי אושר החוק נגד הקמתן של מפלגות. על פי החוק גרמניה הוכרזה כמדינה נאציונל-סוציאליסטית, חד מפלגתית.

11. בינואר 1934 החליט הרייכסטאג, פה אחד, לפזר את הרייכסראט, הבית העליון, באמתלה של "רפורמה במבנה הרייך".

לסיכום - תהליך חיסולה של גרמניה כמדינת חוק דמוקרטית החל בטיהור המנגנון הממשלתי והמשפטי וניתוץ האיגודים המקצועיים באפריל-מאי 1933, פיזור כל המפלגות ומתן ביסוס חוקי למדינה חד מפלגתית ב-14 ביולי 1933, השתלטות על מדינות גרמניה, מעצרים על ידי הגסטאפו והקמת מחנות ריכוז. כל הצעדים בוצעו בתוך שנה מיום עלייתו של היטלר לשלטון.

הגסטאפו

תחילתו של הגסטאפו במחלקה המדינית של מטה המשטרה הפרוסית בברלין בתקופת רפובליקת ויימר. באותה עת היה הגסטאפו גוף מודיעין פנימי של ממשלת פרוסיה. במהלך שנות ה-20 היה הגסטאפו למעין סוכנות חקירות פדראלית רשמית למחצה.

כשהיטלר עלה לשלטון, מונה גרינג לשר הפנים של פרוסיה, והגסטאפו היה כפוף אליו. גרינג מינה את רודולף דילס למפקד הגסטאפו. בשלב הראשון פעל דילס כדי לטהר את מנגנון הגסטאפו מיהודים ומיסודות פוליטיים בלתי מהימנים.

ב-11 באפריל 1933 מונה גרינג לראש ממשלת פרוסיה ובשלב זה הופרד הגסטאפו ממערכת המשטרה הכללית. חוק הגסטאפו הראשון מה-26 באפריל 1933 העניק לדילס סמכויות של נציב משטרה מדינית עצמאית של פרוסיה.

על פי תקנות החרום מה-28 בפברואר 1933 ניתן לגסטאפו חופש פעולה למנוע פעילות פוליטית בלתי רצויה, לגזור מאסרי מגן, לצותת לשיחות טלפון ולבצע מעקבים אחרי חשודים. על אף איסור על עינויים והוצאות להורג ללא משפט, אסירים עונו והוצאו להורג בבונקרים של הס"א, הס"ס ובמחנות הריכוז. דילס ניסה להעביר את מחנות הריכוז לאחריותו, אולם ללא הצלחה בשלב זה (מאוחר יותר קיבל דילס אחריות על מחנות הריכוז בפרוסיה).

על פי חוק הגסטאפו השני מה-30 בנובמבר מונה גרינג לראש המשטרה החשאית ודילס היה כפוף אליו. הגסטאפו היה לשם הרשמי של המשטרה החשאית. ניתנה לו יד חופשית לפעול ושחרור מכל תביעה משפטית כנגד פעולותיו. אנשי השטח של הגסטאפו מסרו דיווחי מודיעין על אויבי הרייך. ב-1934 הוקם בגסטאפו מדור יהודי.

בתחילת 1933 השליט הימלר את הס"ס על המשטרה הפוליטית ועל מחנות הריכוז בבווריה, מאוחר יותר הוא כפה את הדגם הזה בשאר מדינות גרמניה. ב-20 באפריל 1934 קיבל הימלר שליטה על הגסטאפו בפרוסיה והוגדר כסגנו של גרינג. כאמור, השליטה במחנות הריכוז הייתה בידי הס"ס, אך הגסטאפו היה יכול לשלוח אליהם אסירים. באמצעות המדור הפוליטי במטה מחנות הריכוז, היה יכול הגסטאפו להנחות לשחרר אסירים, לענות אותם או להוציאם להורג. סמכויות דומות היו לגסטאפו בכל מה שנעשה במרתפיו.

הימלר מינה את היידריך לפקד על הגסטאפו ב-22 באפריל 1934. ב-17 ביוני 1936 מונה הימלר לראש המשטרה הגרמנית כולה. הימלר, בהסכמת היטלר, החל בתהליך ארגון המערכת המשטרית מחדש. הימלר הקים שתי זרועות עיקריות של כח משטרה: משטרת הסדר (ORPO) ומשטרת הביטחון (SIPO). האורפ"ו הייתה משטרה רגילה, שכללה את הז'נדרמריה, מכבי האש, יחידות טכניות ושירותי עזר. במשטרת הביטחון נכללו הגסטאפו והמשטרה הפלילית (KRIPPO). הגסטאפו השתלט על כל סוכנויות המשטרה הפוליטית ברחבי גרמניה וב-1939 מוזג הגסטאפו, כחלק ממשטרת הביטחון, עם ה-S.D. והוקם "המשרד הראשי לביטחון הרייך" (RSHA).

חוק הגסטאפו הועבר ב-10.2.1936 ונתן לאנשיו יד חופשית לפעול מבלי לקבל אישור של בתי המשפט. הגסטאפו היה מעבר לחוק ואי אפשר היה לערער על פעילותו.

החל מהשתלטותו של הימלר על הגסטאפו ועד להקמת "המשרד הראשי לביטחון הרייך" ב-1939, המבנה הארגוני של הגסטאפו כלל שלושה אגפים:

- אגף ארגון וכספים בראשותו של ד"ר ורנר בסט,

- אגף למלחמה באויבי המשטר בשליטתו של היידריך.

מחלקת II-I באגף, הייתה בשליטתו של הינריך מילר והייתה אחראית על מלחמה

באויבי המשטר ובהם: קומוניסטים, סוציאל-דמוקרטים, איגודים מקצועיים,

מלכונים והשמרנים הקיצוניים האנטי-נאצים.

- האגף לריגול נגדי, בראשות גינתר פלטן.

בספטמבר 1939, עם הקמתו של "המשרד הראשי לביטחון הרייך" בראשותו של

היידריך, הפך הגסטאפו להיות אגף IV "במשרד הראשי לביטחון הרייך" ומילר

מונה למפקדו עד לסוף המלחמה.

ב-1942 לאחר רצח היידריך, מונה ארנסט קלטנברונר לראש "המשרד הראשי לביטחון הרייך". בשלב זה היה בנוי המשרד משישה אגפים:

- אגף A - אויבים,

- אגף B - כיתות וכנסיות,

- אגף C - מנהלה ומפלגה,

- אגף D - שטחים כבושים,

- אגף E - ריגול נגדי.

בשיאו מנה הגסטאפו כ-30 אלף משרתים¹⁵, אולם הוא הפעיל אזרחים רבים, "אזרחים רגילים" כמלשינים. מעריכים את מספרם באחוז אחד או שניים מקרב האוכלוסייה כולה¹⁶ (700 אלף עד 1.4 מיליון נפש). כ-80% מחקירות הגסטאפו התחילו עקב הלשנות, 10% בעקבות מידע מזרועות אחרות של השלטון ו-10% עקב פעילות ישירה של הגסטאפו.

קהילת העם הנאציונל-סוציאליסטית

אחת ההבטחות של המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית במערכות הבחירות בתקופת רפובליקת ויימר הייתה, שבגרמניה הנאציונל-סוציאליסטית תתפוס "קהילת עם" (Volksgemeinschaft) חזקה ומאוחדת את מקומן של המפלגות המסוכסכות, של המעמדות העוינים ואת האינטרסים החברתיים המנוגדים. הדרך למימוש החזון, לאחר עלייתו של היטלר לשלטון, הייתה בשני נתיבים: האחד דיכוי פוליטי והאחדת כל המבנים הארגוניים החברתיים¹⁷. הנתיב השני היה סיפוק הצרכים החומריים וביטול היררכיות מסורתיות.

¹⁵ Michael Freeman, Atlas of Nazi Germany, p.72

¹⁶ דוד בנקיר, הנאצים והאוכלוסייה הגרמנית: עסקה פאוסטיינית?, בתוך היטלר, השואה והחברה הגרמנית, עמ' 115

¹⁷ האחדה=גליכשלוטונג (Gleichschaltung) שמשמעו סינכרוניזציה או תאום בהקשר פוליטי, מדובר בתהליך כינון השליטה הטוטליטרית תחת שלטון המפלגה הנציונל-סוציאליסטית על חיי הפרט והחברה. נציפיקציה-רצונו של המשטר בשליטה מוחלטת דרש את חיסול כל מקורות השפעה החילופיים. התקופה בין השנים 1933-1937 התאפיינה בחיסול ובנאציפיקציה שיטתיים של כל מוסדות הלא-נאציים בעלי השפעה בגרמניה כמו ארגוני עובדים, מפלגות פוליטיות, כנסייה, ארגוני נוער, בתי ספר ועוד.

לאחר עלייתו של היטלר לשלטון יזם המשטר החדש שינויים בתחומי הייצור, הטכנולוגיה ויחסי עבודה, שערערו את המדרג החברתי הישן, ושמם קץ לעליונותם של היונקרים ובעלי האחוזות בחיי הכלכלה והצבא. שינויים אלו אפשרו לצעירים קידום מהיר במינהל ובצבא ובכך העניקו לרבים מבני מעמד הפועלים תחושת מעמד ושייכות, שהם לא ידעו בעבר. היה נראה, כי הרייך השלישי מוביל את גרמניה בדרך למדינת המונים מודרנית, שמה שחשוב בה הוא ההישגיות ולא השיוך החברתי.

מלאכת גיוס החברה הוטלה על שתי זרועות המשטר: המדינה והמפלגה. המדינה באמצעות מוסדותיה חלשה על מערכת העבודה, החינוך, עליו ארחיב מאוחר יותר, והתרבות. המפלגה חלשה על פעילות הפנאי של חברי קהילת העם.

באחד במאי 1933 נענה המשטר החדש לדרישת האיגודים המקצועיים בתקופת רפובליקת ויימר והכריז על האחד במאי כחג העבודה הלאומי. יום מאוחר יותר, ב-2 במאי, חוסלו האיגודים המקצועיים ובמקומם הוקמה "חזית העבודה הגרמנית". כל עובד היה חייב להיות חבר ב"חזית העבודה הגרמנית". בדרך זו ניתן היה לפקח ולשלוט על העובדים ולגייס אותם לתמיכה במשטר. למי שלא הוגדר כמתנגד המשטר הוצעו הטבות סוציאליות. כפי שהודגש קודם, רבים מהפועלים לא תמכו בתקופת הרפובליקה במפלגה הנאציונל-סוציאליסטית, על אף זאת, עם התבססות המשטר החדש, השיפור במצבם האישי של הפועלים והצלחותיו של היטלר בתחום מדיניות החוץ כל אלו, שינו את יחסם של הראשונים למשטר.

ההישג המשמעותי של הנאציונל-סוציאליסטים היה שיקום הכלכלה וצמצום האבטלה. למרות שרמת החיים לא עלתה באופן משמעותי, איש עוד לא היה רעב ללחם או חסר קורת גג. החל משנת 1936 החל השכר הראלי לשעה לעלות. חיסול האיגודים המקצועיים והקפאת השכר אפשרו לתעשייה להחיש את הנהגתן של שיטות ייצור חדשות. כדי לעודד את העובדים הם תוגמלו על פי תפוקתם. מנגד, סרבני עבודה, נוודים, קבצנים וכל אותם אלו שהוגדו כא-סוציאליים נשלחו למחנות ריכוז.

"חזית העבודה הגרמנית" עסקה גם בתחומים, שאינם קשורים באופן ישיר לעבודה. היא יישמה שיטות של בטיחות בעבודה, רפואה תעשייתית, חדרי מנוחה במקומות העבודה, קנטינות, מתקני ספורט ודאגה להגדלת מספר ימי החופשה של העובדים. זו הייתה דרך נוספת, בה נקט המשטר, כדי לרכוש את תמיכתם של העובדים ובהצלחה לא מבוטלת.

ארגון "עוצמה דרך שמחה" היה ארגון בת של "חזית העובדה הגרמנית" והוא טיפל ברווחת העובדים, באסטטיות של מקומות העבודה ובשירותי תיירות עממיים. החל משנת 1934 אורגנו מסעות תיירות, שיט ונופש בים הצפוני. עד שנת 1939 נהנו יותר משבעה מיליון עובדים מחופשות, שאורגנו על ידי ארגון "עוצמה דרך שמחה".¹⁸

המשטר דאג למוקדי משיכה לציבור: מרכזי טניס, מוקדי רכיבה על סוסים, ערבי תיאטרון ותוכניות חינוך למבוגרים. כל אלו נועדו להוכיח, כי ברייך השלישי בוטלו המחיצות המעמדיות והחברתיות. מיזם מיוחד היה הפצת מקלטי רדיו זולים, וייצור מכונית עממית, ה-Volkswagen, שהיטלר לקח חלק בתכנון שלה. מפעלים נוספים, שנועדו לחזק את הסולידריות הלאומית, היו מפעל "רווחת העם הנאצינל-סוציאליסטי" ומפעל "הסיוע לקראת החורף". "עם עוזר לעצמו" הייתה הסיסמה לעידוד מבצעי התרמה של מפעלי הרווחה. עד 1939 הצליחו מפעלים אלו לגייס 2.5 מיליארדי מארק.

שינויים חלו גם בשירותי הבריאות. התפיסה החדשה הייתה, כי שרותי הבריאות לא נועדו לשמור על בריאות הפרט, אלא על בריאות העם. פורסם חוק ביטוח לאומי, שהרחיב את קבוצת הזכאים, אך קבע סייגים אידיאולוגיים. רק גרמנים, שמילאו תמיד את חובת העבודה שלהם, יכלו לקבל פנסיה בזקנתם. לעומת זאת, פנסיה נשללה מאלו, שנתפסו כאלמנטים א-סוציאליים.

לסיכום - הנאצינל-סוציאליסטים פעלו, בראש ובראשונה, לפתור את בעיית האבטלה ושיפור באיכות החיים של "קהילת העם". אחת ההצלחות הבולטות של המדיניות הסוציאלית והחברתית של המשטר הייתה ביצירת תחושה של שוויון חברתי. רבים מהצעדים שננקטו, לכאורה, כדי "להטיב עם קהילת העם" נועדו למעשה לחזק את המשטר, לשפר את שליטתו בעובדים ולקדם את מטרותיו. מטרת המשטר הייתה לבסס קהילה אחידה, ממושמעת, שמוכנה לכל משימה. עם התייצבות השלטון, מאמצע שנות השלושים, אימצו חלקים נרחבים באוכלוסייה את רעיון קהילת העם. השיפור במצב הכלכלי והעלייה המתונה ברמת החיים תרמו לכך. בשלב זה רוב הגרמנים החלו להאמין ב"תחייה" של האומה ובעתיד לחיים טובים יותר.

¹⁸ אמירה גלבום, דיקטטורות, עמ' 183

תעמולה

התעמולה היא כלי מרכזי במשטר טוטליטרי וכך היה גם בגרמניה. היטלר ואנשיו עשו שימוש רב-גוני בתעמולה: אספות המונים, אמצעים חזותיים של סמלים, מפגני המונים, שימוש ברדיו ובקולנוע. לפני עליית המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית לשלטון נועדה התעמולה לעורר את תשומת הלב הציבורית ולהבטיח למפלגה תהודה בכלי התקשורת. לאחר עלייתו של היטלר לשלטון נועדה התעמולה לממש את המשטר הטוטליטארי.

”ההמונים מוגבלים מאד בכושר הקליטה שלהם, המשכל שלהם נמוך, אך יכולת השכחה שלהם עצומה. המסקנה מן העובדות האלה היא שתעמולה יעילה צריכה להתרכז בכמה נקודות יסוד... יש לחזור פעם אחר פעם על הסיסמאות האלה עד שאחרון האנשים בקהל יבין את מה שאתה רוצה שהוא יבין.”¹⁹ זו הייתה תפיסתו של היטלר כיצד צריכה להתנהל תעמולה: פנייה להמונים ולא לאינטליגנציה, חזרה מתמדת של אוסף מוגבל של סיסמאות קליטות, הפונות לרגש ולא לאינטלקט, התעמולה חייבת להיות עממית ומותאמת למגבלות האיש הפשוט.

במרס 1933 הוקם “משרד הרייך לתעמולה ולהשכלת העם” ששלט על העיתונות, הרדיו, הקולנוע, התיאטרון, היבטים של חינוך, ספרות ואומנויות. בראש המשרד עמד יוזף גבלס. התעמולה מבית מדרשו של גבלס הייתה חזרה על סיסמאות, שהיו שילוב של השמצות ועלילות שקר, מתוך כוונה שההמונים יאמינו להם. הנאציונל-סוציאליסטים עשו שימוש נרחב ברדיו. בערים מרכזיות הוצבו מערכות הגברה כדי להגביר את שידורי הרדיו. מנגד יכולת הקליטה של מכשירי הרדיו הייתה נמוכה כדי שהם לא יוכלו לקלוט את השידורים מחוץ לגרמניה. עלות מכשירי הרדיו הייתה נמוכה וב-1939 היו ל-70% מבתי האב בגרמניה מכשירי רדיו. כלי תעמולה נוספים היו הקולנוע ובהם סרטים ממוקדים כנגד אויבי הרייך השלישי, יומני קולנוע והעיתונות הכתובה.

ניתן להתרשם מהתעמולה הנאצית בסרטון הבא:

<http://www.youtube.com/watch?v=VM43UznSX1s>

¹⁹ אוטו פרידריך, לפני המבול, עמ' 178

חינוך בגרמניה הנאצית

המשטר הנאציונל-סוציאליסטי ייחס חשיבות רבה למערכת החינוך ככלי אינדוקטרינציה מרכזי. "שילוב הנוער" הייתה מטרה ראשונה במעלה של המפלגה. מערכת החינוך החדשה שילבה יסודות פדגוגיים מרפובליקת ויימר עם מרכיבים אידיאולוגיים נאציונל-סוציאליסטים. הואיל ולא ניתן היה לשנות את מערכת החינוך בזמן קצר, שכן היא נזקקה לסגל מורים וספרי לימוד, נותרו רוב הספרים מתקופת ויימר בשימוש וחלק הודפסו במהדורות חדשות לאחר "עיבוד" ותוספות. מערכת החינוך הייתה אמורה להיות נקייה מתכנים דמוקרטיים וליברליים. החינוך נעשה, בין השאר, באמצעות יצירת מניפולציות רגשיות ובהשתתפות בטקסים ובעצרות, שהתאפיינו במפגני עוצמה ססגוניים. בעזרת מנגנוני הפחדה, טרור וחקיקה עברה מערכת החינוך האחדה מהירה. הצעד הראשון לשינוי מערכת החינוך היה פיטורי מורים, שנודעו בעמדות שלא הלמו את המשטר החדש, ומורים שאינם מהגזע הארי. מנהלי בתי הספר הוחלפו בחברי המפלגה.

את התהליך מתאר המורה אוטו ב: "באמצע פברואר [1933] כבר אמר לנו המנהל "כן חברים, אני כנראה לא אשאר כאן עוד זמן רב". כיוון שהיה חבר המפלגה הסוציאל-דמוקרטית, וגם מורים אחרים. ואז, בערך בתחילת מרס, בוקר אחד כשבאתי לבית הספר, המנהל לא היה שם. מתוך סגל של שלושים מורים חסרו עשרה, הם לא באו יותר. והיכן הם? הם קיבלו הודעה: פיטורים מידיים, הגישה לבית הספר נאסרה עליהם... וימים אחדים לאחר מכן הגיע אדון חדש, איזה ד"ר ת. מקופניק, עם סמל מפלגה מוזהב, והציג עצמו כמנהל החדש של בית הספר הזה. ואז באו בהדרגה כל המורים שהיו נאצים. ואני פשוט נשארתי שם, כיוון שלא הייתי חבר בשום מפלגה, וחברות באיגוד מקצועי לא כל כך נחשבה בעיניהם".²⁰

גם המורים זכו ל"חינוך מחדש" באמצעות כנסים, הרצאות, מאמרים בעיתוני מורים ו"מחנות לימוד", שארגן איגוד המורים הנאציונל-סוציאליסטים. המטרה הייתה להפוך את המורה ל"מנהיג ומחנך של האומה". ארגון המורים הנאציונל-סוציאליסטים פרסם גם הנחיות להוראת תורת הגזע. המבנה החדש של מערכת החינוך התבסס על חלוקה לבית ספר יסודי (8 שנים), שייחד מקום חשוב ללימודים מעשיים, חטיבת ביניים ותיכון. במקביל, מסגרות חינוך מיוחד, שהוקמו בתקופת רפובליקת ויימר במסורת הרפורמה הדמוקרטית, בתי ספר פרטיים ובכללם בית ספר קתוליים, נסגרו.

²⁰ אמירה גלבלום, דיקטטורות, עמ' 202

עיקרה של תוכנית החינוך היה "לעצב אדם נאציונל-סוציאליסטי", לעצב: "גברים ונשים גרמנים בריאים וחזקים פיסית, רוחנית ונפשית, לחזק את המאפיינים הגבריים או הנשיים בהתאם להבדלים הטבעיים שבין המינים, לשלב את הנוער בקהילת העם ולפתח את כל יכולות הנוער למען ישרת את העם ואת המדינה", או כפי שהוגדר:

"מטרת החינוך ותכניו נובעים מהשקפת העולם הנאציונל-סוציאליסטית, הרואה בקהילת העם בנכונותה לשאת נשק, במודעותה הגזעית ובמנהיגותה את הכוח המשמר את האומה והמניע אותה.

החינוך הנאציונל-סוציאליסטי מכוון כלפי העם והמדינה. הוא תופס את האדם בשלמותו כדי להכשירו לשרת את קהילת העם באמצעות פיתוח כל יכולותיו - יכולות הגוף, הנפש והשכל...

חינוך גופני הוא חינוך בקהילה. בדורשו מהנערים בכיתה, בחטיבה ובגדוד ציות, קואורדינציה, התנהגות אבירית, רוח חברית וגברית, בלא התחשבות בעצמם, הוא מקנה להם סגולות המכוונות את הבסיס לקהילת העם....

חינוך גופני מפתח ומעצב את הגוף ואת הנפש כנושאי המורשת הגזעית באמצעות אימון גופני שמקורו בעם. הכשרה בספורט מפתחת גישה בריאה ליופי פיסי וליעילות. היא מעוררת ביחיד ובקהילה את המודעות לערך הגזע ותובעת מודעות זו, ובזאת היא נרתמת לשירות השבחת הגזע.²¹

בהתאם להשקפת העולם הנאציונל-סוציאליסטית דגלו המורים הנאצים בהפרדה בין המינים, שכן הם סברו, כי חינוך הבנות נועד להכשיר אותן להיות אימהות וברוח זו ניתנה הנחיה לצמצם את לימוד מדעי הטבע, מתמטיקה ושפות זרות לבנות ולחייב אותן ללמוד כלכלת בית, עבודות יד, טיפול בתינוקות וביולוגיה המבוססת על תורת הגזע והשבחתו. ברוח זו הוגבלה כמות הבנות באוניברסיטה לעשרה אחוזים בלבד.

בחינוך יסודי לבנים תפס החינוך הגופני מקום מרכזי לצד לימוד גרמנית ושיעורי מולדת, שנועדו לחזק את אהבת המולדת ואת תודעת הלאומיות. בחטיבת הביניים והתיכון יוחדה תשומת הלב להישגים אקדמיים ולעידוד מיומנות טכנית בשילוב עיצוב האופי.

²¹ שם, עמ' 203

המדיניות הנאציונל-סוציאליסטית ביקשה לרתום את החינוך למרכבת השלטון בשני ערוצים עיקריים: הערוץ הראשון - במתן דגש על מקצועות הקשורים בנושאים הגזעיים, הלאומיים והפוליטיים: היסטוריה, לימודים גרמניים, ביולוגיה, גיאוגרפיה וספורט, תוך הבלטת הערכים "הגזעיים" והצבאיים.

הערוץ השני - בהקמת מוסדות חדשים, שנועדו להכשיר את סגל המנהיגות העתידי. מוסדות אלו נחלקו לארבעה סוגים לפי גיל התלמידים ויעד ההכשרה. המוסדות הראשונים, "מצודות המסדר" (Ordensburgen) "אורדנסבורגן" הוקמו כבר בשנת 1933. באותה שנה נוסדו גם "מוסדות החינוך הפוליטיים-לאומיים". מוסדות מהסוג השלישי היו "בתי-ספר של אדולף היטלר", שהחלו לפעול בשנת 1937. בשנת 1941 נפתח בפרנקפורט ע"נ מיין "בית הספר הגבוה רוזנברג", אולם עקב המלחמה הוא לא הושלם.

"מוסדות החינוך הפוליטיים-לאומיים" היו פנימיות, שקלטו נערים בגיל 10 עד 18. הם שימשו חוליה מקשרת בין מוסדות המשטר הישן ומוסדות המשטר החדש. הם היו מבוססים על מסורת בתי הספר לצוערים בפרוסיה, ששלושה מהם הוסבו להיות "מוסדות חינוך פוליטיים-לאומיים" בשנת 1933. בתוכנית הלימודים הושם דגש על טיפוח הרוח הצבאית ומיזוג בין ערכים פרוסיים ונאציונל-סוציאליסטים, בחינוך לאומי, למסירות לתפקיד ולפשטות. בבתי-הספר אלו הדגישו את ערך התחרותיות, את האינדוקטרינציה הצבאית ואת האימונים הגופניים. צוות המדריכים נמנה עם חברי הס"א או הס"ס. במרוצת השנים הוקמו 30 בתי ספר מסוג זה. החל מ-1938 הוקמו בתי ספר דומים גם באוסטריה, בחבל הסודטים ובאלזס לורן.

"בתי הספר של אדולף היטלר" - היטלר הורה, שתלמידים בני 12-18 של "בתי ספר למנהיגות" או "מוסדות ההכשרה של המפלגה" ימלאו בעתיד תפקידים של עסקני מפלגה, על כן הפעילה המפלגה במימונה בתי ספר אלו ולא מערכת החינוך הממשלתית. מטרת "בתי הספר של אדולף היטלר" הייתה להפיץ את החינוך הנאציונל-סוציאליסטי באותם תחומים, "שבהם אין שלטונות בתי הספר הממלכתיים יכולים, מטעמים של מדיניות חוץ או של מדיניות כלפי הכנסייה (הקונקורדט), להפעיל וליישם את התעמולה הנאציונל-סוציאליסטית בעוצמה הראויה"²² התלמידים היו נתונים לסמכותה הבלעדית של המפלגה, היא הייתה רשאית לסלקם מהפנימייה, בעוד שההורים לא היו רשאים להוציא את ילדיהם מבית הספר ללא אישור המפלגה.

²² קרל דיטריך בראקר, הדיקטטורה הגרמנית, עמ' 387

מידי שנה בחרו מוסדות המפלגה במחוזות השונים נערים בני 12, שהיו מחוננים ב"סגולות מנהיגות", ב"בריאות תורשתית וב"טוהר הגזע", תוך התעלמות מהרקע הסוציאלי שלהם ומשקל מופחת לרמת האינטליגנציה שלהם. כ-80% מהנערים, שהתקבלו לבתי הספר, היו בני מעמד בינוני. מורי בית הספר היו בחלקם מנהיגי המפלגה, בעלי מעמד בכיר בהיטלריוגנד ושכרם שולם מקופת המפלגה. תוכניות הלימודים כללו: אימונים צבאיים, שעורי התעמלות, ביולוגיה, ידע עם, הכרת ארצות חוץ והכשרת "פקידים של הסדר הנאצי-סוציאליסטי החדש". תוכנית הלימודים הייתה ברוח אידיאולוגיה-פוליטית. חלק מפעילות התלמידים הייתה בשטחים הכבושים במזרח ובמערב כדי ש"הפיהררים" הצעירים יוכלו בבוא העת לשלוט בהם ברוח הקנאות, שקלטו בבית הספר.

ה"אורדנסבורגן" ("מצודות המסדר") - מוסדות אלו נועדו להקנות הכשרה ברמה גבוהה יותר לבוגרים המצטיינים של "מוסדות החינוך הפוליטיים-לאומיים" ו"בתי הספר של אדולף היטלר". תוכנית הלימודים באורדנסבורגן נמשכה שלוש שנים. במהלך ההכשרה עברו הבוגרים מספר "אורדנסבורגן". ראשיתם בהכשרה גזענית-ביולוגית ואידיאולוגית. מוסדות אלו היו מעין חיקוי ל"עבר המפואר" של גרמניה, לתקופת הקולוניזציה והשלטון של הרייך הגרמני בימי-הביניים". לאחר סיום תוכנית הלימודים עבר הבוגר ל"אורדנסבורגן" אחר, שבו הושם דגש על אימונים ספורטיביים-גופניים, לרבות טיפוס, אימוני ירי, צניחה ממטוסים ולוחמת הרים. השלב האחרון בהכשרה היה במצודת מריה ("מריאנבורג") המשוקמת בפרוסיה המערבית, וכלל חינוך פוליטי, שבמרכזו "השאלה המזרחית" לקראת האימפריה הנאצי-סוציאליסטית העתידה לקום. בשלב הראש עסק רוברט ליי, מייסדן של "מצודות המסדר", בתכנון תוכנית הלימודים, אולם, בהדרגה, הועבר הטיפול להימלר והס"ס.

"בית הספר הגבוה רוזנברג", שנועד להיות אוניברסיטה נאצי-סוציאליסטית, נוסד ב-1941 והוא נועד לתמוך בפעולותיו של המכון לחקר שאלת היהודים. היו תוכניות להקים מכונים נוספים לתולדות התרבות הארית, לתורת הגזע ולחקר תנועת "הבונים החופשיים", אולם תוכניות אלו לא יצאו אל הפועל עקב המלחמה. **המצב באוניברסיטאות** - הכוונת המחקר וההוראה באוניברסיטאות ברוח הנאצי-סוציאליזם לאחר עליית הנאצים לשלטון, נתקלה בהתנגדות. מספר גדול של אנשי סגל אקדמי גורשו מהאוניברסיטאות או אולצו להשלים עם הקו החדש. כבר באביב 1933 פוטרו והוחלפו רקטורים, דקנים וסנאטים באוניברסיטאות.

פרופסורים, שלא מצאו חן בעיני המשטר החדש, הוחרמו או נדחקו לפינה. במקביל הוחל ביצירת סוג חדש של מרצים וסטודנטים ועיצוב שיטה חדשה של המדע. הוטלו הגבלות על קבלת סטודנטים זרים ונשים ונערכו "טיהורים" בצוות המרצים. "אוניברסיטת העתיד" נתפסה כבית הספר הגבוה של המדינה, שחובתה להקנות חינוך פוליטי ברוח החדשה. יותר מ-1,600 מדענים, ובהם יותר מ-1,100 פרופסורים ומרצים, שהיוו כ-15% מכלל הסגל האקדמי, היו קורבנות גלי הפיטורים בשנים 1933-1934 בלבד. (באוניברסיטאות ברלין ופרנקפורט ע"נ מיין איבדו יותר מ-32% מאנשי הסגל האקדמי את משרותיהם). לכך יש להוסיף את המספר הרב של הורדות בדרגה ושל איומים ברדיפות. מספר חתני פרס נובל נאלצו לעזוב את גרמניה. הפעילות האקדמית הייתה נתונה לאיום מתמיד של הלשנות הסטודנטים והמרצים, פחד וחשדנות. איש מאנשי הסגל האקדמי לא יכול היה לסמוך על קביעות בעבודה ועל יכולתו להתמיד במחקריו. בדצמבר 1934 הוכנסו שינויים בנוהל העלייה בדרגה על פי קני-מידה גזעניים. באוגוסט 1933 ניתנה הנחיה לגייס סטודנטים לשירות העבודה של הסטודנטים. לאחר זמן התקבלו לאוניברסיטאות רק מי ששרתו ארבעה חודשים ב"שירות העבודה" וחודשיים במחנות הס"א. באוניברסיטאות קמו דיסציפלינות מדעיות חדשות בתחום תורת הגזע וידע ארצות זרות, ומעל לכל מדעים צבאיים. ענפי המדע נעשו ל"מדעי המלחמה", לדוגמא: כימיית המלחמה, גיאוגרפית המלחמה, גיאולוגיית המלחמה, מתמטיקת המלחמה, פיסיקת המלחמה, טכנולוגיית המלחמה ופילוסופיית המלחמה.

על החינוך בגרמניה הנאצית, בסרטון הבא:

<http://www.youtube.com/watch?v=x73yZNisKW4>

היטלריוגנד (Hitlerjugend)

בגרמניה שלאחר מלחמת העולם הראשונה הוקמו תנועות נוער שונות, תנועות פוליטיות, תנועות ספורט, תנועות נוער דתיות ותנועות חצי צבאיות. בין תנועות הנוער הידועות: "הצעירים הדמוקרטים", "הצעירים הסוציאליסטים", "הצעירים הקונסרבטיבים" ועוד. רבות מתנועות הנוער אימצו לעצמן מדים בסגנון צבאי ויצרו היררכיה של דרגות. תנועות הנוער שאפו להקים בגרמניה חברה גרמנית אידיאליסטית, גרמניה טובה יותר.

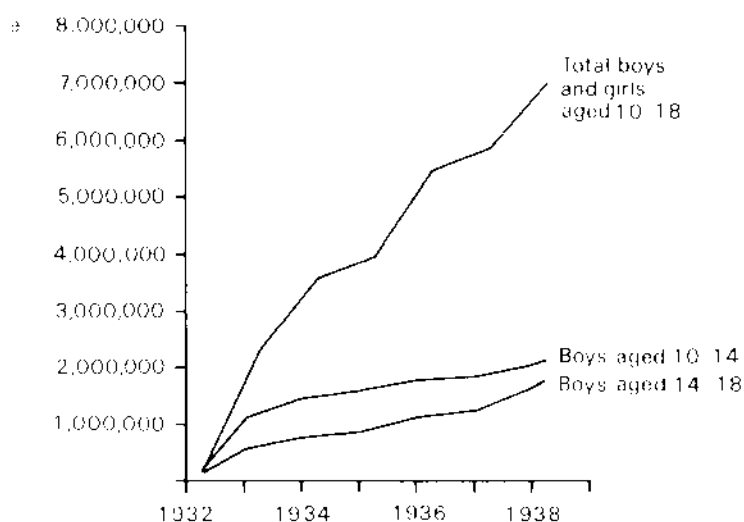
ב-1922 הוקמה תנועה, שנקראה "פלוגות סער של צעירי אדולף היטלר". התנועה, בשלב זה, הייתה פלג בס"א. היא נועדה לאמן מצטרפים חדשים לגדודי הסער. חברי תנועת הנוער לא נדרשו לשלם דמי חבר. הדגש בתנועה היה על "אהבת המדינה והעם, אהבת קרב הגון ופעילות פיסית בריאה, הוקרה לערכים אתיים רוחניים ודחיית הערכים היהודיים." חברי התנועה קיימו מפגשים שבועיים, בהם קיבלו הרצאות וניהלו דיונים. בסניף התנועה הייתה ספרייה. ימי ראשון, פעם בשבועיים, הוקדשו לטיולים באזור. התלבושת האחידה של התנועה דמתה למדים החומים של אנשי הס"א. בשלב הראשון התנועה משכה מעט מאד חברים והתקשתה בתחרות עם תנועות הנוער האחרות. במאי 1922 הוכרזה התנועה באופן רשמי באחד מאולמות הבירה במינכן. למפגש הגיעו 17 צעירים בלבד. בראש התנועה עמד גוסטב לינק (Gustav Lenk), שהיה מינוי אישי של היטלר. לינק הקים סניף של התנועה בנירנברג ובמספר ערים אחרות והתנועה המשיכה לגדול. במאי 1923 פרסם לינק את גיליון עיתון התנועה הראשון.

בעקבות הפוטש של נובמבר 1923 פורקה התנועה ועברה לפעול במחתרת תחת שמות אחרים. ב-4.7.1926 הוקמה התנועה מחדש תחת השם "היטלריוגנד". מקים התנועה היה קורט גרובר, סטודנט למשפטים ומעריץ של היטלר. הופעה הראשונה של 300 חברי תנועת הנוער בכינוס השנתי של המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית בנירנברג הייתה ב-1927. הנערים הגיעו מברלין לנירנברג ברגל, מרחק 400 מייל, מה שהפך למסורת משלב זה והלאה. ב-1928 הוקמה ב"היטלריוגנד" מחלקה לילדים צעירים בגילאים 10-14. באותה שנה הוקם ארגון נספח לתנועה עבור נערות. בשנת 1930 נקרא ארגון הנערות "ברית הנערות הגרמניות" (Bund Deutscher Madel) (B.D.M).

ב-1929 היו לתנועה 450 סניפים, שמנו 13 אלף חברים, אולם עדין הייתה זו תנועה קטנה יחסית לשאר תנועות הנוער, שמנו יחד 4.3 מיליון חברים. גידול חד בכמות בני הנוער חל בעקבות המשבר הכלכלי של אוקטובר 1929.

ב-1931 "קיבלה" התנועה את התפטרותו של גרובר, שהואשם על ידי בלדור פון שירך בגירעונות הכספיים של התנועה. ארנסט רהם האשים אותו בגידול מתון במספר חברי התנועה. באוקטובר 1931 מונה שירך למנהיג ה"היטלריוגנד" וביוני 1933, לאחר מינוי היטלר לקנצלר גרמניה, מונה בלדור פון שירך למנהיג הנוער של הרייך השלישי.

בסוף 1933 מנתה התנועה כבר 2.3 מיליון חברים. חלק מהגידול נבע מפירוק תנועות הנוער האחרות, מהם רק 600 אלף מתנועת הנוער הלוטרנית. ב-1 בדצמבר 1936 פורסם חוק, המחייב את בני הנוער בגילאים 10-18 להיות חברים ב"היטלריוגנד", ואז מנתה התנועה כבר 5 מיליון חברים.

²³ הגידול במספר חברי ה"היטלריוגנד" בין השנים 1932-1938

הקמתו של ה"היטלריוגנד" הייתה תוצאה של תפיסה אידיאולוגית, שראתה בבני הנוער את העתודה לקיום הרייך בן אלף השנים. הנוער נתפס כעתיד הגזע הארי. המטרה הייתה להכשיר את הנוער להיות לוחמי העתיד של הרייך השלישי. הדגש בתנועה היה על אימונים פיסיים ופחות על העשרה אקדמית. התנועה אורגנה בגדודים בראשם עמדו מנהיגים בוגרים. חברות ב"היטלריוגנד" הייתה צעד חשוב בדרך להצטרפות לס"ס. מספר גדודים של ה"היטלריוגנד" היו מיועדים להכשיר קצינים לוורמאכט לזרועותיו השונים.

בני הנוער וההורים נכנעו ללחץ, שהפעיל עליהם השלטון, ולו כדי להבטיח את קיומם. המורים חששו למשרותיהם ומפני הלשנות של תלמידים והורים. גם האינדוקטריניזציה של הנוער התקדמה במהירות. בני הנוער נחשפו לתצוגות ראויה של המשטר, הנפת דגלים, מסדרים, האזנה משותפת לרדיו בבתי הספר לרגל אירועים לאומיים והרפתקאות הכרוכות בטיולים ובמחנות.

בגיל 19 גויסו בוגרי התנועה לשרות חובה לעבודה למען הרייך, ואז הושם דגש על עבודה גופנית בחקלאות ומשמעת נוקשה. בגמר שרות העבודה גויסו הבוגרים לשרות צבאי פעיל.

ערכי ברית הנערות הגרמניות היו: ציות, נכונות להקרבה, משמעת ושליטה בגוף. המטרה הייתה להכשיר את הנערות להיות אמהות לילדים בריאים מבחינה גנטית, שיחונכו ברוח הנאציונל-סוציאליזם.

ב-1939 היו ב"היטלריוגנד" קצת יותר מ-7.25 מיליון חברים, מעריכים את אלו שלא הצטרפו לתנועה ב-10%-20% מבני הנוער בגרמניה.²⁴

על תנועות ה היטלריוגנד – בסרטון הבא :

<http://www.youtube.com/watch?v=zCGXeQCYGFY>

להיות גרמני 1919-1939

מטרתו של פרק זה לנסות ולהתבונן על המצב בגרמניה בין השנים 1919-1939 והשפעתו על האיש הגרמני הפשוט. לצורך העניין בחרתי "מודל" גרמני דמיוני, כמוהו היו, לדעתי, מיליונים: יליד 1900, קתולי, נשוי, בעל משפחה לילדים, מהמעמד הבינוני. אקרא לו בשם הרמן. בשורות הבאות "אריץ תסריט", בו אנסה לתאר מה עובר על אותו הרמן בתקופה הנידונה.

בסוף מלחמת העולם הראשונה הרמן הוא בחור בן 19. יחסן של המדינות המנצחות וההסכם, שהן כופות על גרמניה, פוגעים בגאוותו הלאומית. הכוחות הפוליטיים השונים - מחד גיסא, הרפובליקה החדשה שקמה, ומאידך גיסא, הניסיונות לערער את יציבותה של הרפובליקה על ידי חתרנות קומוניסטית מהצד השמאלי של המפה, כמו גם קבוצות סמי-צבאיות מהצד הימני של המפה - גורמים להרמן למבוכה ולבלבול.

לאחר מאמץ מצליח הרמן להתקבל למקום עבודה, ולהקים לעצמו תא משפחתי קטן. ב-1922 הוא נושא לאישה את גרטרוד. הרמן וגרטרוד אינם מתעניינים בפוליטיקה. משפחתו הקתולית של הרמן מצביעה באופן מסורתי עבור מפלגת המרכז והרמן - בעקבותיה. מוצאה של גרטרוד ממשפחת פועלים, שמצביעה באופן מסורתי למפלגה הסוציאל דמוקרטית.

ב-1923 פורץ בגרמניה המשבר הכלכלי הראשון. החסכוניות הקטנים, שנועדו לבסס את המשפחה הצעירה, נעלמו בן לילה. השכר מאבד מערכו עקב היפר-אינפלציה.

על האווירה באותם ימים כותב סבסטיאן הפנר²⁵ בספרו "סיפור של גרמני 1933-1914: "וכך הגיעה שנת 1923. השנה הפנטסטית הזאת היא-היא שהותירה אחריה בגרמנים של היום אותן תכונות שנראות לשאר האנושות מוזרות וחסרות פשר כל כך.....לדור שלם של גרמנים אבד באותם הימים האיבר של הנפש, אותו איבר שמקנה לאדם יציבות, איזון וכובד-ראש, איבר שבא לידי ביטוי לעיתים כמצפון, ולעיתים כתבונה, חוכמת חיים, נאמנות, מוסר או יראת שמים."

²⁵ סבסטיאן הפנר הוא שמו הספרותי של ריימונד פרטצל. פרטצל, לא היה יהודי, הוא בן למשפחה מן המעמד הבינוני המשכיל, למד משפטים והתעתד לשרת, כמו אביו, בבירוקרטיה המשפטית של פרוסיה. פרטצל תיעב את הנאצים ועזב את גרמניה ב-1938 לאנגליה. את הספר סיפור של גרמני 1914-1933 הוא כתב בשנת 1939 עוד לפני שהוא ידע כיצד הסתיים שלטונו של היטלר.

הפנר ממשיך וכותב על כך, שעל מדינות אירופה עברה מלחמה קשה (מלחמת העולם הראשונה), שהביאה בעקבותיה מהפכות, משברים חברתיים, שביתות "אך בשום מקום לא התרחשו באורח פנטסטי וגרוטסקי כל-כך כל אלה בבת אחת ובצורה קיצונית כל-כך כמו בגרמניה ב-1923. בשום מקום לא התרחש מחול מוות קרנבלי ענקי כזה, חגיגה סאטורנלית גרוטסקית וספוגת דם כזו, שבה לא רק הכסף איבד את ערכו, אלא גם כל הערכים. שנת 1923 הכינה את הגרמנים-לאו דווקא לנאציזם, אלא לכל הרפתקה פנטסטית שהיא."

הפנר ממשיך ומתאר: "שנת 1923 נפתחה במצב רוח של התעלות פטריוטית. כמעט לידה מחדש של 1914. פואנקרה (ראש ממשלת צרפת) כבש את אזור הרוהר, הממשלה קראה להתנגדות פסיבית ובקרב האוכלוסייה הגרמנית הכריעו תחושות ההשפלה הלאומית והסכנה-אולי אמיתית ורצינית יותר מזו של 1914-את הנטל המצטבר של עייפות ואכזבה." במקביל פרץ המשבר הכלכלי אותו מתאר הפנר "אבל עכשיו השתגע המארק לגמרי. מייד אחרי מלחמת הרוהר זינק ערך הדולר ל-20,000 מארק, החזיק מעמד זמן-מה, טיפס ל-40,000, היסס קצת, ואז התחיל בתנודות קטנות ואקראיות להסתחרר כלפי מעלה בקפיצות של עשרות ומאות אלפים.... מי שהיה לו חשבון חיסכון, משכנתא או השקעות, ראה אותם נעלמים בן-לילה. תוך זמן קצר התברר שאין הבדל בין קופה קטנה להון עתק. הכול נמחק. אנשים רבים מיהרו לשנות את ההשקעות שלהם רק כדי לגלות שגם זה לא עוזר, ומהר מאד נוכחו הכול לדעת שקורה משהו שבגללו הם מאבדים את רכושם. בינתיים, נאלצו לחשוב על דברים דוחקים יותר."²⁶ רבים נאלצו לקבץ נדבות; רבים איבדו עצמם לדעת. מנגד, היו שנקטו בגישה של "אכול ושתו כי מחר נמות" והדבר נתן את אותותיו ברמה מוסרית ירודה, שחיתות ופשע. החברה הייתה במצב של התפוררות והתחושה הייתה, שהרייך קורס. האווירה בגרמניה הייתה יותר ויותר אפוקליפטית וכל מיני מושיעים צצו ברחובות ברלין, אחד מהם היה היטלר. לגרמניה נמצא "גואל" בדמותם של הקנצלר ושר החוץ, שטרזמן, ונגיד הבנק הממלכתי הגרמני, היאלמאר שאכט, שהצליחו לחלץ את העגלה הגרמנית מהבוץ.

בשנת 1924, בעקבות ההתאוששות הכללית, נולד להרמן וגרטרוד ילד ראשון, הנס. מצבה הכלכלי של המשפחה משתפר. היא מצליחה לקנות דירה באמצעות משכנתא. יש תחושה, שגרמניה עלתה על "דרך המלך" כלכלית. וגם מבחינה בין לאומית מצבה משתפר.

²⁶ סובסטיאן הפנר, סיפור גרמני 1914-1933 עמ' 39-41

הפנר כותב על ימים אלו את הדברים הבאים: "אצלנו לא היה כל חדש. הכול נהג כמנהגו והתנהל בנחת. מדי פעם התרחשו חילופי שלטון. לעיתים שלטו מפלגות הימין לעיתים מפלגות השמאל. קשה היה להרגיש בהבדל. שר החוץ נקרא תמיד גוסטב שטרזמן. במילים אחרות: שלום, אין משברים באופק, עסקים כרגיל... עשר השנים האחרונות נשכחו, כאילו לא היו אלא חלום רע. מלכות גן-העדן שבה והתרחקה, ולא היה עוד ביקוש למושיעים או למהפכנים. בתחום הציבורי נזדקקנו רק לפקידים הגונים, ובתחום הפרטי-לסוחרים ממולחים. אפשר היה ליהנות ממיצה סבירה של חופש, שלווה וסדר. ליברליות חיובית שלטה בכל. המשכורות היו טובות, האוכל היה טוב, וכללית היה גם די משעמם. כל אחד שב לחיות את חייו הפרטיים, והוזמן אחר כבוד לנהל אותם כאוות נפשו ולהיות מאושר לפי דרכו."²⁷

ב-1926 נולדה להרמן וגרטרוד בת, סופי, אחות להנס. אין קץ לאושר בבית. להרמן מקום עבודה והכנסה שמאפשרת לשלם: משכנתא, הוצאות חודשיות ולצאת, מעת לעת, לחופשה משפחתית.

אולם לא לאורך זמן, משבר כללי, שמתחיל בארה"ב ומתפשט לגרמניה ושאר ארצות אירופה. הבעיה הקשה ביותר היא אבטלה. מספר המובטלים עולה מידי יום ביומו. בשלב הראשון הרמן מצליח לשמור על מקום העבודה, תוך הסכמה לצמצום שכרו, אולם בתוך מספר חודשים בעל העסק פושט את הרגל והרמן מוצא עצמו כאחד מתוך מיליוני המובטלים.

על האווירה באותם ימים כותב אוטו פרידריך בספרו "לפני המבול": "משקיעים זרים החלו להוציא את כספם, הון גרמני החל לזרום החוצה, חברות החלו לפטר עובדים או לנעול את שעריהן. בחודש אחד, בינואר 1930, האמיר מספר המובטלים הגרמניים מ-1.5 מיליון לכמעט 2.5 מיליון ובכול חודש המשיך מספרם לעלות." מה הרגישו המובטלים? "הם שיחקו קלפים. הם הפגינו. כמה מהם הפכו לעבריינים. זו הייתה תקופה עצובה. אתה הולך לעבודתך ומסביבך מאות צעירים וצעירות עומדים ברחובות, פשוט עומדים. בברלין לבדה, עיר שמנתה ארבעה מיליון תושבים היו 750,000 מובטלים. הם שתו בירה קטנה. הם טיילו ביערות. הם היו רעבים."²⁸

²⁷ שם, עמ' 49-50

²⁸ אוטו פרידריך, לפני המבול, עמ' 275-276

באותם ימים עולה ונשמע קולו של היטלר, שתוקף בחמת זעם את ממשלת הרפובליקה, את מי שקיבלה על עצמה את הסכם ורסאי, את היהודים, את הקומוניסטים ואת כל העולם. על אף הצלחתה של המפלגה הנאציונל-סוציאליסטית בבחירות של ספטמבר 1930, בחוגים רחבים עדיין רואים בו דמות מפקפקת. דמותו דוחה גרמנים רבים: תסרוקת הסרסור שלו, ההידור המעושה, העגה של פרברי וינה, הנאומים הרבים והארוכים שלו, תנועות היד הפרועות, הקצף על השפתיים.

גם הרמן וגרטרוך אינם נלהבים ממי שמציג את עצמו כמושיע של גרמניה, מזה שטוען שביכולתו להחזיר לגרמניה את כבודה העצמי, ממי שמבטיח עבודה לכל דורש ועוד.

ממשלות קמות וממשלות נופלות, המפלגה הנציונל-סוציאליסטית מגבירה את כוחה בבחירות של יולי 1932 והופכת להיות המפלגה הגדולה בגרמניה. ב-30 בינואר מחליט הנשיא הינדנבורג, בחוסר ברירה ושאת נפש, למנות את היטלר לקנצלר גרמניה.

הימים הבאים היו ימים של הלם. יומיים לאחר המינוי של היטלר הוא החליט לפזר את הפרלמנט. הציפייה ליציבות פוליטית לא התממשה. ב-4 בפברואר הוטלו הגבלות על חופש העיתונות וחופש הביטוי. ב-27 בפברואר הרייכסטאג הוצת. הנאצים מאשימים את הקומוניסטים, מונהג מצב חרום ומתחילים לעצור קומוניסטים.

אחד משכניו של הרמן וגרטרוך, פעיל קומוניסטי, נעצר.

ב-5 במרס, ביום הבחירות, המפלגה הקומוניסטית הוצעה מחוץ לחוק. כאמור המפלגה הנציונל סוציאליסטית זכתה ב-43.9% מהקולות, כישלון בהתחשב בנסיבות. על האווירה באותם ימים כותב סבסטיאן הפנר: "המפלה (בבחירות-תוספת שלי) נחוגה כאילו הייתה ניצחון, הטרור התחזק, מספר העצרות הוכפל פי עשרה. במשך שבועיים לא הורדו הדגלים מן החלונות, וימים אחדים לאחר מכן ביטל הינדנבורג את צבעי הרייך הקודמים וצירף את דגל צלב-הקרוס לדגל השחור-לבן-אדום... על האוכלוסייה היה להתרגל להריע ולהתפעם גם ללא סיבה מיוחדת.

מספיק היה שאנשים לא שיתפו פעולה במובהק-שש!-נרצחו יום ולילה בפרגולי פלדה ובדקרים של מקדחות. נריע, אם כך, וניילל עם התנים. הייל, הייל! בסוף עוד נלמד ליהנות מזה. מזג-האוויר במארס 1933 היה מקסים. וכי לא נעים היה להיבלע בהמון החוגג באור השמש האביבית, ולהקשיב למילים נשגבות על המולדת, החירות, התחייה, וההבטחה האלוהית? (בכל אופן הרבה יותר נעים מלהיות מנודה מן הציבור ולהיזרק לקסקרטין של הס"א עם צינור ששואב לך את המעיים).

אנשים החלו לשתף פעולה-קודם כל מתוך פחד.²⁹

לקראת סוף חודש מרס החלו שמועות על הקמת מחנה ריכוז בסמוך למינכן. מדברים על כך, שהתנאים במחנה קשים. באפריל קמה המשטרה החשאית - הגסטאפו. ביוני מפוזרות כל שאר המפלגות, ברובות יש תחושה של טרור ופחד. על מצבו של הגרמני, אחד מתוך 53% שלא הצביעו עבור היטלר והמפלגה הנאציונל-סוציאליסטית, ממשיך וכותב הפנר: "אם אנו מבקשים להבין איך הגיעו הדברים לידי כך, עלינו לשים עצמנו במקומם של אותם גרמנים שלא היו נאצים בקיץ 1933, ואלה היו עדיין הרוב, ולנסות להבין את המאבק המנוכר והנפתל שהיו נתונים בו.

קשה להעלות על הדעת מצב קשה ממצבם: היה זה מצב של תבוסה מוחלטת, על כל השפעותיה המאוחרות, מצב שיש בו כל מה שבא בעקבותיה של הפתעה גמורה ובלתי-צפויה לחלוטין. היינו נתונים בידם של הנאצים לשבט או לחסד. כל מנגנוני ההגנה שלנו קרסו, כל התנגדות קולקטיבית הייתה חסרת-סיכוי, וכל התנגדות אישית לא הייתה אלא סוג של התאבדות. רדפו אותנו עד לחרף האחרון שבחיינו הפרטיים, מהומה ומבוכה שלטו בכל, ואיש לא יכול היה לדעת מתי זה ייגמר. המנוסה לכל עבר הייתה כללית. בו-בזמן נדרשנו לא רק להיכנע אלא לערוק ממש. עסקה קטנה עם השטן-ושוב לא השתייכת עוד לכלואים ולנרדפים, אלא למנצחים ולרודפים.... מי שסירב להפוך לנאצי מצא עצמו במצב קשה: ייאוש גמור וללא מוצא: השפלות ועלבונות מדי יום: התבוננות חסרת-אונים בבלתי-נסבל, אובדן בית, סבל בלי גבו. גם במצב זה מסתתרים פיתויים שונים, דרכים לחפש נחמה והקלה, שבכולן חבוי קרס השטן.³⁰

²⁹ סובסטיאן הפנר, סיפור גרמני 1914-1933, עמ' 87

³⁰ שם, עמ' 133

על האווירה ברחובות גרמניה כותב גם ויקטור קלמפרר³¹ ביומנו ב-19 לאוגוסט 1933: "פשוט איני יכול להאמין שהלוך הרוח של ההמונים עדיין בעד היטלר באמת. יותר מדי סימנים סותרים את זה. אבל כל האנשים, כולם ממש, רועדים מפחד. שום מכתב, שום שיחת טלפון, שום מילה ברחוב אינם בטוחים עוד. כל אחד חושש שהאחרים בוגדים ומלשינים. גברת קראפמן מזהירה אותנו מפני הנאציזם-סוציאליזם המופרז של גברת למן-וגברת למן מספרת לנו במרירות גדולה שאחיה נשפט לשנה בכלא מפני שהשאל ל"קומוניסט אמיתי" עותק של "הדגל האדום", אבל "הקומוניסט האמיתי" היה מלשין."³²

ב-30 ביוני 1934, אנשי ס"ס ושליחי הגסטאפו, עוצרים את כל הנהגת הס"א, היטלר מורה על גל הוצאות להורג ללא משפט. גרינג והימלר ניצלו את ההזדמנות לחסל חשבונות עם יריבים פוליטיים. בין הנרצחים: הקנצלר לשעבר, קורט פון שליכר, שר ההגנה לשעבר, פרדיננד פון ברדוב, המנהיג הנאצי לשעבר, גרגור שטראסר, מנהיג הס"א, ארנסט רהם, ועוד רבים אחרים, כ-150-200 נרצחים.³³

אם זה מה שמסוגל השלטון לבצע לנאמניו אין ספק שהוא יהיה עוד פחות סלחני למתנגדיו, חושב הרמן.

אולם, בצד הצללים מתחיל לבצבץ אור. ניתן עידוד רחב לתעשייה הגדולה ולחברות גדולות לפתח את עסקיהן, כדי ליצור מקומות עבודה. לחץ ממשלתי מופעל על מפעלים לקלוט עובדים. הממשלה יוזמת עבודות ציבוריות, נסללים כבישים בהיקף חסר תקדים³⁴ ונבנים מבני ציבור מפוארים. במרוצת 1935 האבטלה בשלב מתקדם של צמצום.

³¹ ויקטור קלמפרר-בלשן, חוקר ספרות ועיתונאי גרמני ממוצא יהודי, נולד ב-1881 בעיר לנדסברג שבפרוסיה. אביו היה רב אורתודוקסי שעבר לזרם הרפורמי כשויקטור היה ילד בן 9. משפחת קלמפרר עברה לברלין שם למד ויקטור פילוסופיה ושפות והיה לפרופסור במוסד להשכלה גבוהה בדרזדן. ב-1906 נשא ויקטור לאווה שלמר, פסנתרנית ממוצא פרוטסטנטי וב-1912, עקב נישואיו הוא המיר את דתו לנוצרית.

³² ויקטור קלמפרר, יומנים 1933-1945, עמ' 52

³³ איאן קרשו, היטלר-היבריס 1889-1936, עמ' 434

³⁴ בין השנים 1933-1938 נוספו בגרמניה 3000 ק"מ לרשת האוטוסטראדות.

הרמן מקבל משרה, בשלב הראשון באופן זמני, ולאחר מספר חודשים הוא מקבל קביעות. המשפחה הקטנה מתחילה לעמוד מחדש על הרגליים. הרמן חבר "בחזית העבודה הגרמנית", לא מתוך בחירה אישית, אולם אין לו אלטרנטיבה אחרת. אם ברצונו להמשיך להחזיק במקום העבודה הוא צריך להתפשר.

במסגרת ההטבות להן זכאית המשפחה הם יוצאים לראשונה לנופש בים הצפוני. במפעל שבו עובד הרמן יש פעם בחודש ערב תיאטרון. הרמן נרשם לתוכנית לחינוך מבוגרים. במפעל פורסם, כי בתמורה לאלף מארק, אותם ניתן יהיה לפרוס בתשלומים שבועיים נמוכים, ניתן יהיה לרכוש מכונית משפחתית. הרמן וגרטרוד מתלבטים האם יוכלו לקחת על עצמם את האתגר הכלכלי ולהגשים חלום של שנים. ממקלט הרדיו החדש, שנמצא בבית, בוקעת מוסיקה קלאסית ומעת לעת נאומים של היטלר ושר התעמולה שלו גבלס, שבו הם מספרים על הצלחות המשטר, ומגד הם מטיחים אש וגופרית ביהודים.

בבית הספר של הנס פיטרו מורים יהודים ומורים, שהתקשו להשלים עם השינויים החדשים. ילדים יהודים, אחד מהם - מוישליה - חבר טוב של הנס, נאלצו לעזוב את הבית הספר.

בבית הספר מדברים על עליונות הגזע הארי ונחיתות הגזע היהודי, מקדישים שעות רבות לספורט ולפיתוח הגוף. מכניסים לראש הילדים, כי היהודים הם מקור האסון של גרמניה.

בסביבה מתחילים לרדוף יהודים, לנשל אותם ממשרות ציבוריות, לדחוק אותם ממקומות ציבוריים. המראה והתחושות לא נעימות אבל החשש מאובדן מקום העבודה והצילומים, שמתפרסמים ממחנות הריכוז, עוד נעימים פחות. יש שמועות שסוכני משטרה חשאיים, הגסטאפו, שורצים בכל פינה ויש להיזהר מהם. יש להם מנדט לעצור ללא צו בית משפט.

כשהרמן פוגש את שכנו היהודי, מר כהן, הוא משפיל מבטו מבושה, אולם המחויבות למשפחתו שלו גוברת.

מאז עלייתו של היטלר לשלטון הוא פעל לביטול חוזה ורסאי. בראשית 1935 חזר חבל הסאר לראשותה של גרמניה. באותה שנה הודיע היטלר על גיוס חובה ועל בניית הצבא מחדש.

על השפעת ההצלחות של מדיניות החוץ הגרמנית על המצב הפנימי כותב ויקטור קלמפרר ב-20 ביוני 1935 ביומנו: "ההצלחה העצומה של מדיניות החוץ בהסכם הצי עם אנגליה³⁵ מחזקת את מעמדו של היטלר באופן משמעותי ביותר. כבר לפני כן היה לי בזמן האחרון הרושם שאנשים רבים, בעלי כוונות טובות בדרך כלל, שנעשו אדישים לחוסר הצדק במדיניות הפנים ובעיקר אינם מבינים באמת את גודל אסונם של היהודים, כמעט משלימים כעת עם היטלר.

על פי השקפתם: אם במחיר נסיגה במדיניות הפנים הוא יחזיר לגרמניה את כוחה החיצוני, המחיר הזה משתלם, הרי את הנעשה בבית אפשר לתקן גם אחר כך-פוליטיקה אינה עסק נקי, ככזה זה. לפני שניים, שלושה שבועות אירחנו את הזוג קון אחרי הצהריים נראה לי שזאת דעתם, אף שהם אנשים הגונים מאד בדרך כלל."³⁶

ב-1936 נכנס הצבא הגרמני לחבל הריין, שהיה אמור להיות מפורז על פי חוזה ורסאי. כל הצעדים, על אף שהיו מנוגדים להסכם ורסאי, התקבלו בשתיקה על ידי מדינות אירופה.

אולי היטלר צודק? שואל הרמן את עצמו ואחרים כמותו.

ב-16 במאי 1936 כותב קלמפרר, כי לנוכח ההישגים של היטלר רוב העם נוטה לקבל אותו "וכעת אין לי ספק עוד שאין לממשלה אויבים מבפנים. רוב העם מרוצה, קבוצה קטנה משלימה עם היטלר כרע במיעוטו, איש אינו רוצה להיפטר ממנו באמת, הכול רואים בו את המושיע בתחום מדיניות החוץ, חוששים מפני מצב כמו ברוסיה כמו שילד מפחד מהמפלצת שבארון, סבורים-אלה שלא הסתנוורו באמת ובתמים-שראייה מציאותית של המצב הפוליטי מחייבת שלא להתרגז כעת בשל פרטים שוליים כמו דיכוי חירויות האזרח, רדיפת יהודים, סילוף כל האמיתות המדעיות, ההריסה השיטתית של כל המוסריות. והכול חרדים לפרנסתם, לחייהם, הכול פחדנים להחריד. (האם אני רשאי להאשים אותם בכך? בשנת העבודה האחרונה שלי נשבעתי אמונים להיטלר, נשארתי בארץ-איני טוב מ"ידידי" הארים).³⁷

³⁵ ב-18 ליוני 1935 נחתם הסכם ימי בין בריטניה וגרמניה לפיו גרמניה יכלה לבנות צי שגודלו 35 אחוז מן הצי הבריטי וצי צוללות בגודלו של זה הבריטי.

³⁶ ויקטור קלמפרר, יומנים 1933-1945, עמ' 117

³⁷ שם, עמ' 138

באוגוסט 1936 אולימפיאדה בברלין. על אף ניסיונות ממשלת ספרד להחרים את המשחקים האולימפיים בברלין ולארגן אולימפיאדה אלטרנטיבית, הגיעו לברלין, נציגים מ-49 מדינות, מספר המדינות הגדול ביותר מאז חידוש המשחקים האולימפיים³⁸. גרמניה זכתה בכמות המדליות הגדולה ביותר, אחריה ארה"ב, הונגריה ואיטליה.³⁹ הגאווה והאמונה בעליונות הגזע הארי הרקיעו שחקים בגרמניה.

אולי בכל זאת יש משהו בדבריו של היטלר על הגזע הארי, חשב לעצמו הרמן, הן ההישגים באולימפיאדה מדברים בעד עצמם.

על השפעת ההצלחה באולימפיאדה כתב קלמפרר ב-13 באוגוסט 1936: "בלי הרף מחזירים לראש העם וזרים שמה שרואים כאן הוא השגשוג, הפריחה, הרוח החדשה, האחדות, היציבות וההדר, וכמובן גם רוח הרייך השלישי השוחרת שלום, המחבקת את העולם באהבה."⁴⁰

בדצמבר 1936 חוק השתתפות חובה בתנועת הנוער, ה"היטלריוגנד". הנס וסופי שהיו חברים בתנועת הנוער הקתולית נאלצו להיפרד בצער מהתנועה, שהם כל כך אהבו. הנס מצטרף ל"היטלריוגנד". הנס מתלהב מהמדים החדשים, שמזכירים מדי חייל, מהמצעדים ובמיוחד מהטיולים ומחנות הקיץ של התנועה החדשה.

³⁸ באולימפיאדת לוס-אנג'לס שנערכה ב-1932 השתתפו רק 37 מדינות

³⁹ ב-1932 הייתה גרמניה המדינה התשיעית בכמות המדליות שהשיגה.

⁴⁰ ויקטור קלמפרר, יומנים 1933-1945 עמ' 142

סופי הולכת ל-B.D.M, תנועת הנוער של הבנות. הדגש בתנועה על הדרכה והכנה לקראת תפקידן העתידי כנשים וכאמהות. בסופי שבוע יש פעילויות בשטח. בקיץ יוצאות גם הבנות למחנות קיץ. בין טיול למסע ממשיכים להטיף לנערים והנערות על עליונות הגזע הארי.

במרס 1938 פלשו צבאות גרמניה לאוסטריה, המוני אוסטרים קידמו את הצבא הגרמני בתשואות אהדה. במשאל עם, הנוגע בעניין איחוד שתי המדינות, היה רוב כמעט מוחלט בעד האיחוד. אוסטריה סופחה לגרמניה ללא שפיכות דמים. בספטמבר 1938 נחתם הסכם מינכן, שקבע כי חבל הסודטים יעבור לידי גרמניה. היטלר שוב השיג את מבוקשו ללא לחימה ובהסכמתן של בריטניה, צרפת ואיטליה. על תגובת העם הגרמני להסכם מינכן כותב קלמפרר ב-2 באוקטובר 1938: **"בשביל העם שבכותרות הענק של העיתונים הגרמניים זו כמוֹבן הצלחה מוחלטת להיטלר, נסיך השלום והדיפלומט המבריק. ואכן זו באמת הצלחה עצומה שלא תשוער. לא נורתה שום ירייה, ומאתמול הגדודים צועדים אל תוך החבל. חילופי ברכות שלום וידידות עם אנגליה ועם צרפת, רוסיה כנועה ושקטה, אפס מאופס. השבחים להיטלר מופלגים, אף יותר משהיו בפרשת אוסטריה. כותרות ה"דרזדנר נויסטה נאכרישטן" אתמול: העם של שמונים המיליונים מברך את מנהיגו הגדול."**⁴¹ במרס 1939 נכנסו צבאות גרמניה לציכוסלובקיה. היטלר הצהיר, כי צ'כוסלובקיה היא מדינת חסות גרמנית.

כל האירועים המתוארים, שהתקבלו בהסכמה וללא התנגדות בין-לאומית, חיזקו את האמונה אצל הרמן וגרמנים אחרים דומים לו, כי היטלר צודק, וחיזקו את התמיכה בו ובמשטרו.

אין פלא שב-1 בספטמבר 1939, כשגרמניה יצאה למלחמה נגד פולין, התגייסו מרבית תושבי גרמניה סביב הדגל ויצאו לקרב.

⁴¹ ויקטור קלמפרר, יומנים 1933-1945, עמ' 182

סיכום ומסקנות

רוב החברות האנושיות בנויות משוליים קיצוניים ורוב דומם, ש"שוחה עם הזרם" ומבקש לחיות את חייו בשקט. כך גם היה, למיטב התרשמותי, בגרמניה. הבידוד של גרמניה לאחר סיום מלחמת העולם הראשונה, חוסר היציבות הפוליטית והמשברים הכלכליים הביאו תסכול וייאוש בקרב הרוב הדומם וגרמו לחלקו, ברגע של ייאוש, להצביע עבור היטלר. מרגע שהיטלר עלה לשלטון הוא יצר בגרמניה מציאות, שלא השאירה בידי האזרח הפשוט הרבה אפשרויות. התנגדות משמעותה הייתה אובדן מקור הפרנסה, כליאה במחנה ריכוז או מרתפי הגסטאפו. או הוצאה להורג. (בין השנים 1933-1939 נכלאו במחנות הריכוז בגרמניה 165-170 אלף גרמנים). מנגנוני התעמולה והאינדוקטרינציה, הצלחותיו של היטלר לחסל את האבטלה, לספק מקומות עבודה ולשפר את תנאי התעסוקה של הפועלים, לשקם את מעמדה הבין-לאומי של גרמניה ולהשיג הישגים מדיניים, ללא התנגדות מדינות אירופה, מילאו תפקיד מרכזי בגיוס תמיכה ציבורית רחבה. רוב הגרמנים החלו להאמין ב"תחייתה" של האומה הגרמנית, זו שהושפלה כל כך בסוף מלחמת העולם הראשונה. הגרמנים החלו להאמין ביכולתם להתקדם, בעתידה של גרמניה ובחיים טובים יותר להם ולילדיהם.

אין בכוונתי לנקות את החברה הגרמנית מאשמת השותפות בפשעי גרמניה במלחמה העולם השנייה ובפשעים כנגד העם היהודי.

התגייסותם ושותפותם של "גרמנים רגילים" במלחמה שפרצה ב-1 בספטמבר 1939 ולאסון שהיא הובילה בהמשך הדרך, היא אזהרה לכל חברה אנושית, כי בנסיבות מסוימות, דומות, עלולים "אנשים רגילים" להיגרר ולהידרדר לשפל מוסרי.

המסקנה השנייה המתבקשת היא, כי בדיקטטורים, וכאלו לא חסרים גם בימינו, צריך לטפל מיד ובהחלטיות שכן יש נקודת אל חזור ממנה כבר קשה, עד בלתי אפשרי, להחזיר את הגלגל לאחור.

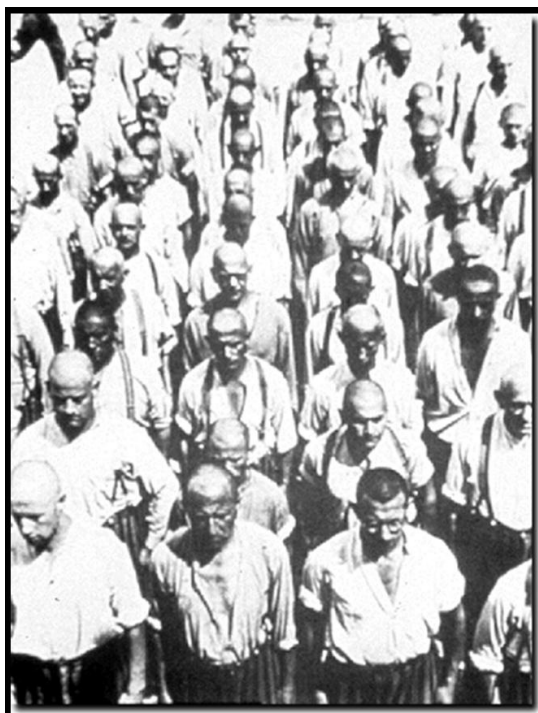
סבסטיאן הפנר, בספרו "סיפור של גרמני 1914-1933", שואל:

"מדוע לא התקוממו פה ושם, באורח ספונטני לגמרי, אנשים בודדים? מדוע לא יצאו נגד-אם לא נגד הכול, לפחות אולי נגד איזה אי-צדק מסוים, איזה מעשה עוולה שהתרחש בסביבתם? (אינני מתעלם מכך ששאלה זו, שהיא בעצם מעין הטלת אשמה, מכוונת גם נגדי.)"

תשובתו של הפנר מצביעה על הסכנה שבשיגרה: גם כאן פעל המכאניזם של חיי היומיום המתמשכים. כמה שונות יכלו להיות המהפכות, כמה שונה יכלה להיות ההיסטוריה כולה, אילו היו בני-האדם בעצם מהותם, כפי שאולי היו בימי אתונה העתיקה, מצויים כמגע אמיתי עם הכלל, אילו לא היו רתומים ללא מוצא למקצוע שלהם, לסדר-היום שלהם, תלויים באלפי פרטים מקריים, ברגים במכונה שאיש אינו שולט בה, בעוד היא נעה במסלולה-יגעה ואדישה-אם גם בלי לרדת מן הפסים. ביטחון והמשכיות יש רק בשיגרה. הג'ונגל מתחיל בדיוק במקום שבו היא נגמרת. כל אדם אירופי בן המאה ה-20 חש זאת מתוך אימה קדורנית. מכאן ההיסוס בפני כל מעשה היכול "להוריד אותו מן הפסים", כל מעשה נועז החורג מן השיגרה, כול דבר הנובע רק מבפנים. כך מתאפשרת קטסטרופה תרבותית נוראה כל-כך כמו השלטון הנאצי בגרמניה.⁴²

זה מול זה...

אסירים בדכאו

כנס המפלגה

למי היית רוצה להשתייך...?

⁴² סבסטיאן הפנר, סיפור של גרמני 1914-1933, עמ' 93

מקורות

דוד בנקיר, היטלר, השואה והחברה הגרמנית, יד ושם המכון הבין-לאומי לחקר השואה, ירושלים, תשס"ח

קרל דיטריך בראכר, הדיקטטורה הגרמנית, עם עובד, תל-אביב, 1987

אמירה גלבלום, גרמניה הנאצית, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב, תשס"ה 2005
 עודד היילברונר, עליית המפלגה הנאצית לשלטון, י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים, תשנ"ג

סבסטיאן הפנר, סיפור של גרמני 1914-1933, חרגול הוצאה לאור, תל-אביב, תשס"ב 2002

יחיעם ויץ, בימי שואה ופקודה-עליית הנאציזם, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב, תשמ"ד 1984

מ. לנסקי, מי העלה את היטלר לשלטון?, ספרית השואה, ירושלים, 1961

בועז נוימן, להיות ברפובליקת ויימר, עם עובד ספרית אופקים, 2007

אוטו פרידריך, לפני המבול ברלין 1918-1933, כרמל, ירושלים, תש"ע/2009

משה צימרמן, הרייך השלישי מאזן היסטורי, הוצאת ספרים ע"ש מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים, תשנ"ט

ויקטור קלמפרר, יומנים 1933-1945, עם עובד, 2005

איאן קרשו, היטלר היבריסי : 1889-1936, עם עובד, 2003

איאן קרשו, היטלר נמסיס : 1936-1945

האינציקלופדיה של השואה, עורך ראשי ישראל גוטמן, יד ושם וספריית הפועלים, תל-אביב, 1990- הערך גסטאפו

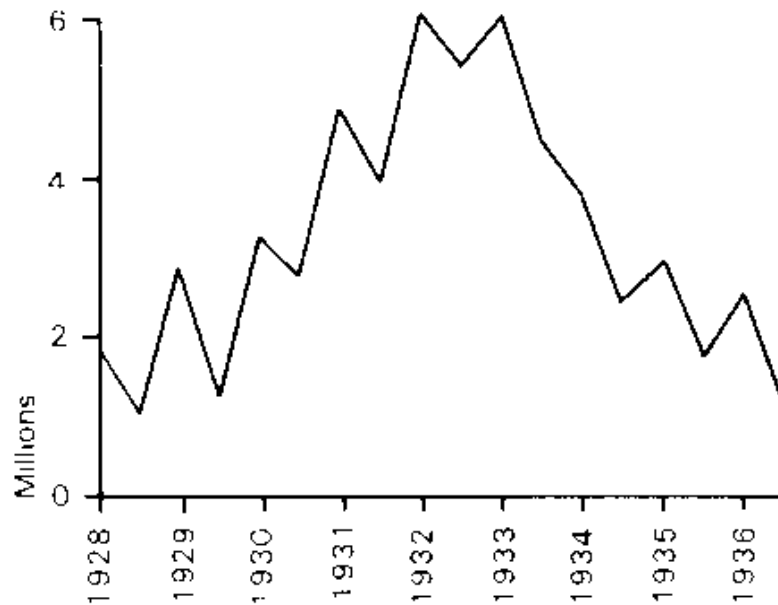
Michael Freeman, Atlas of Nazi Germany, Longman, London and New York, Second edition, 1995

נספחיםנספח א' - השתנות שער המארק מול הדולר : אפריל 1919 ועד דצמבר 1923

Year	Month	Marks needed to buy one US dollar
1919	April	12
	December	47
1921	November	263
1922	July	493
	August	1,000
	October	3,000
	December	7,000
1923	January	17,000
	April	24,000
	July	353,000
	August	4,621,000
	September	98,860,000
	October	25,260,000,000
	November	2,193,600,000,000
	December	4,200,000,000,000

נספח ב' - נתונים אבטלה בגרמניה בין השנים 1928-1939

שיעור המובטלים	השנה
8.4%	1928
13.1%	1929
15.3%	1930
23.3%	1931
30.1%	1932
26.3%	1933
14.9%	1934
11.6%	1935
8.3%	1936
4.6%	1937
2.1%	1938

Source: Statistisches Jahrbuch

מובטלים (במיליונים) בין השנים 1928-1936

**נספח ג' – תוצאות הבחירות לאסיפה הלאומית (1919) ולרייכסטאג (1920 – 1933)
באחוזים**

מרס 1933	נוב' 1932	יולי 1932	ספט' 1930	מאי 1928	דצמ' 1924	מאי 1924	יוני 1920	ינואר 1919	
88.8	80.6	84.1	82.0	75.6	78.8	77.4	79.2	83.0	אחוז הצבעה
12.3	16.9	14.5	13.1	10.6	9.0	12.6	2.1	-	המפלגה הקומוניסטית הגרמנית (KPD)
-	-	-	0.0	0.1	0.3	0.8	17.9	7.6	המפלגה הסוציאל-דמוקרטית הגרמנית העצמאית (USPD)
18.3	20.4	21.6	24.5	29.8	26.0	20.5	21.7	37.9	המפלגה הסוציאל-דמוקרטית הגרמנית (SPD)
0.9	1.0	1.0	3.8	4.9	6.3	5.7	8.3	18.6	המפלגה הדמוקרטית הגרמנית (DDP) ¹
11.2	11.9	12.5	11.8	12.1	13.6	13.4	13.6	15.9	מפלגת המרכז הקתולית (Zentrum)
2.7	3.4	3.7	3.0	3.1	3.8	3.2	4.2	3.8	מפלגת העם הבוורית (BVP)
1.1	1.9	1.2	4.7	8.7	10.1	9.2	13.9	4.4	מפלגת העם הגרמנית (DVP)
8.0	8.9	6.2	7.0	14.2	20.5	19.5	15.1	10.3	מפלגת העם הלאומית הגרמנית (DNVP) ²
43.9	33.1	37.4	18.3	2.6	3.0	6.5	-	-	המפלגה הנציונל- סוציאליסטית הגרמנית (NSDAP) ³
1.6	2.6	2.0	13.8	13.9	7.5	8.6	3.3	1.6	אחרים ⁴

- 1 משנת 1930 ואילך נקראה מפלגת המדינה הגרמנית (Deutsche Staatspartei)
- 2 בשנת 1933 נקראה חזית-המאבק שחור-לבן-אדום (Kampffront Schwarz-Weiß-Rot)
- 3 בשנת 1924 היתה חלק מהגוש הלאומי-פולקי (Völkisch-Nationaler-Block)
- 4 יותר מ-36 מפלגות אינטרס זעירות.

המקור: אמירה גלבום, דיקטטורות, עמ' 32